

בינ"ו עמ"י עש"ו

קונטרס

מגיד דבריו ליעקב

תליתאה

שיחות מוסר חיזוק והתעוררות

בענייני עבודת ה'

ומהם שיחות

על סדר פרשיות השבוע

נסדר ונערך משיחות מוסר

שנאמרו במקהלות על ידי

הגאון הגדול

רבי יעקב חיים סופר שליט"א

ראש ישיבת 'כף החיים'

בצירוף חידו"ת על הפרשה ועוד

פרשת נח

ירושלים עיה"ק תוכב"א

תשפ"א לפ"ק

הלימוד והחיזוק בחוברת
זו מוקדש להצלחה
ברוחניות ובגשמיות
למסייעים בהוצאה לאור

שיחות מוסר אלו הנדפסות בקונטרסי "מגיד דבריו
ליעקב" נסדרו ונערכו מתוך קלטות של שיחות רבינו
שליט"א.

ואם ימצא שגגה וטעות, איתנו תלין משוגתינו.
ובקשתינו שטוחה לפני המעינים הי"ו כי כל שגגה וטעות
יתלו בחסרון דעת העורך, ואנא יודיעני על הטעות.

בתחילת החוברת נדפסת שיחתו של רבינו שליט"א
בחלק השני של החוברת נדפסו חידו"ת על פרשת שבוע,
מחידושיו של רבינו שליט"א על התורה, וחלקם הגדול
רואים לראשונה מכת"י בחוברת זו.

בחלק השלישי של החוברת מצורף קטע מתוך ספר
"שנות חיים" (כת"י) של רבינו שליט"א בענייני אריכות
ימים

בחלק הרביעי של החוברת מצורף מחידו"ת רבינו
שליט"א בסוגיות הנלמדות בדף היומי, או שאר חידו"ת
כפי אשר יכיל הגליון

ניתן להצטרף לרשימת התפוצה לקבלת
הגליונות בדוא"ל:
8542164@gmeil.com

ניתן להשיג את החוברות מידי שבוע מתחילתו בנקודות
המכירה וההפצה של י. בלוי בבתי הכנסת

©

כל הזכויות שמורות

אין לצלם להעתיק לשכפל וכל כיו"ב,
בלא רשות מפורשת בכתב מהמחבר

הערות והארות תיקונים יתקבלו בשמחה,
ובעז"ה יתוקנו במהדורה הבאה

להערות והארות

ניתן לפנות בשעות בין הסדרים
לפלאפון מספר 164-542-0548

פרשת נח

מפתח העניינים

זמן ה'מבול' / 'רבה רעת האדם בארץ, וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום' / 'מאריך אפיה - וגבי דיליה' / התביעה על דור המבול / 'ותשחת הארץ' / 'לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל' / יש אנשים שיכולים להביא 'מבול' לעולם / מעשה נפלא בזה / סיבת אריכות זמן בניית 'תיבת נח' / גם ה'מבול' לא ירד מיד / מכל החי באו אל התיבה / היאך לא טרפו החיות הטורפות את הכבשים וכדומה? / הכל היה נס / תירוץ אחר / 'האלהים עשה את האדם ישר' / על ידי חטא עץ הדעת הכניס יצר הרע בתוכו / הטעם שלא רצה הקב"ה שיאכל אדם הראשון גם מעץ החיים / על ידי המיתה יבוא התיקון / בזמן קבלת התורה חזרו למצב של קודם החטא / ערב רב - חטא עץ הדעת / העולם נברא לשימוש האדם - והסיכון הגדול / עולם הזה ועולם הבא - דברים המתנגדים / החוטא מקלקל את העולם / העובד את בוראו מתקן את העולם / עילוי לכל הבריאה / 'תן דעתך שלא תחריב את עולמי' / כח השפעת האדם על הבריאה / 'המלאכים מפחדים ממוני!...' / מוננו המלאכים באמת מפחדים!... / חורבן שמוגיע על ידי דבר עבירה / מרובה מידה טובה / נח השפיע על הבריות והחיות שבתביבה / מדוע החופשיים נזהרים בשמירת יום הכיפורים יותר משמירת שבת? / זה לא תלוי בהם - זה תלוי בנו / בשלי הסער הזה / חשבון נפש על הצריך תיקון בבית / חיזוק בבין אדם לחבירו / אסור לשבת שאננים! / מעשה יונה הנביא / הבחינה שהסערה בגלל יונה הנביא / 'שאוני והטילוני אל הים' / מעלת כל רגע בחיים / התירוץ להתרשלות בעבודת ה' שאנוס הוא מפני אשתו והילדים / לחשב זמן כנגד זמן / טעם שקבעו לקרוא בהפטרה במנחה של יום הכיפורים ספר יונה / אין להתייאש כי התכלית תקויים / על כרחך אתה נוצר

מפתח חידושי תורה

- א. בענין גזל פחות משוה פרוטה
- ב. בענין אין בעל הרחמים גובה נפשות תחילה
- ג. בענין שדים
- ד. בענין וישאר אך נח
- ה. בענין אם המבול היה גם בארץ ישראל
- ו. בענין אם הקשת נראית בלילה

מפתח שנות חיים

- ב. בענין הדברים שמכפרים עוונות האדם הם גם מאריכים ימים

מפתח חידושי סוגיות

- ב. בענין ספק ברכות להקל במקום מונהג לא אמרינן

זמן ה'מבול'

בעזרת ה' יתברך, נראה היום לדבר מענייני הפרשה ומענייני דיומא. פרשת השבוע פרשת נח. כל הענין של בניית תיבת נח, והמבול. צריך לדעת, יש אחד שואלים אותנו, 'תגיד, מתי היה המבול?', הוא לא מבין בכלל את השאלה, 'מה הפירוש? קראנו שבוע שעבר פרשת בראשית, שבוע אחרי זה פרשת נח, אם כן התשובה היא שבוע אחרי בראשית היה המבול...! זה לא כך. המבול היה בשנת אלף תרנ"ו לבריאה, (אלף שש מאות חמישים ושש שנה מזמן שנברא העולם). זה לא היה סמוך ונראה ל'בראשית'.

רבה רעת האדם בארץ, וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום'

ומה הסיבה של ה'מבול'? ומפני מה זה התעכב כל כך? כבר למדנו בפרשת בראשית, 'וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ, וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום' (בראשית ו ה). והנה ממידותיו של הבורא ית"ש היא ההנהגה של רחמים, 'ארך אפיים', מאריך אפו, עוד יום ועוד שנה, אולי יעשו תשובה, וכולי האי ואולי. וכאן יש חידוש גדול נורא בדברי רבינו הספורנו (שם) - רבי עובדיה ספורנו ז"ל, מרבותינו הקדמונים לפני חמש מאות שנה - הוא מפרש, שהקב"ה ברא זמן לתשובה, אבל אחרי שלא שבו בתשובה כלל, וראה הש"ת "כי רבה רעת האדם - לשעבר, וכל יצר מחשבות לבו - לעתיד, שלא היו שומעים למוכיח ואין לקוות שישובו", אם כן, ממשיך הפסוק: 'וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ, ויתעצב אל לבו' (שם פסוק ו), התעצב על כך שהוא נצרך עכשיו לקלקל ולהרוס ולהביא 'מבול' לעולם. דהיינו, שכבר היה גלוי כלפי שמיא שאין צד של תשובה, לשעבר ולהבא, ועל כן נגזר מה שנגזר, וקרה מה שקרה, ה'מבול'.

מאריך אפיה - וגבי דיליה'

הקב"ה מאריך אפו, יש מידת 'ארך אפיים', אבל גם לזה יש גבול, הקב"ה "מאריך אפיה - וגבי דיליה" (בראשית רבה פר' סז סי' ד), בסוף אחרי 'ארך אפיים', יש גבייה, יש דין וחשבון. זה לא 'לעד'. אלף שש מאות שנה ויותר האריך אפיים הבורא ית', ועדיין לא עשו תשובה, וגם אין תקוה שבעתיד יעשו תשובה, על כן הביא עליהם את ה'מבול'.

התביעה על דור המבול

והתביעה הייתה על מעשיהן כידוע, כמו שלמדנו בפרשה שלנו, 'ותשחת הארץ לפני האלהים ותמלא הארץ חמס. וירא אלקים את הארץ והנה נשחתה, כי השחית כל בשר את דרכו אל הארץ. ויאמר אלהים אל נח קץ כל בשר בא לפני, כי מלאה הארץ חמס מפניהם, והנני משחיתם את הארץ' (בראשית ו, יא-יג).

'ותשחת הארץ'

ומפרש רש"י (ו יא), "ותשחת - לשון ערוה ועבודה זרה". וזה בצירוף עם הגזל וה'חמס'. הרי שהיו מוקפים בחמורות שבחמורות, עבודה זרה גילוי עריות וגזל. עד כדי שכל כך השפיעו על סביבתן, 'כי השחית כל בשר', כמו שמפרש רש"י, "אפילו בהמה היה ועוף נזקקין לשאינן מינן", איום ונורא.

'לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל'

ועם כל זה הפסוק אומר, שעיקר מה שנגזרה גזירת ה'מבול', "כי מלאה הארץ חמס" (ו יג), וכמו שמביא רש"י דברי רבותינו (סנהדרין קח.), "לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל", וזה מה שהביא עליהם את הגזר דין של ה'מבול'.

יש אנשים שיכולים להביא 'מבול' לעולם

צריך לדעת את זה, יש אנשים שבמעשיהם מביאים 'מבול' לעולם. אמנם יש לנו ברית שלא יבוא יותר מבול, אבל למיחש בעי, יש דברים אחרים במקום זה, ויש מעשים שיכולים להשפיע על כל העולם. צריך התעוררות, שאדם לא ישב שקט ושאנן 'הכל בסדר', אני צדיק'. צריך חשבון נפש.

מעשה נפלא בזה

וכבר הזכרתי שיחה נאה מעשה שהיה בארצות חו"ל לפני רבות בשנים, הייתה שנה 'שחונה' שהייתה בה עצירת גשמים, ובלי גשם כידוע יש צרות, מה תורה חיים לעולם כמפורסם, כך גם גשם חיים לעולם כמו שרש"י (הושע ו ג) מביא, בלי גשם זה צרה, שנת 'בצורת'. עשו תפלות, התפללו, ועם כל זה לא נענו. לא ירד גשם.

באותו זמן הגיע לאותו מקום בחו"ל מאן דהוא, אחד קל שבקלים, שהוא היה 'חזן', אמר לרב העיר, 'רב'ה, תן לי להיות ש"ץ, אני רוצה להתפלל לפני התיבה על עצירת הגשמים!'. ובאמת התפלל וירד גשם.

אותו אחד התחיל להתנשא ולהתפאר, 'ראיתם? אתם התפללתם - לא נעניתם. אבל אני התפללתי, הבאתי גשם!...!'. בא אצל הרב עם חזה נפוח... הרב ראה אותו, הבין בדיוק מה הוא חושב בלבו... אמר לו הרב: 'מה אתה מתהדר משתחזן? אנשים כמוך הביאו מבול לעולם, לא רק גשם!...!'

סיבת אריכות זמן בניית 'תיבת נח'

בין שנגזרה הגזירה להביא מבול לעולם, בורא עולם אומר לנח 'עשה לך תיבת עצי גופר, קינים תעשה את התיבה, וכפרת אותה מבית ומחוץ בכופר' (בראשית ו יד). ופרשה שלימה על כל ענייני תיבת נח, ונח לא עשה ובנה את התיבה ביום אחד, אלא ימים על גבי ימים ושנים, במשך מאה ועשרים שנה, כמו שמביא רש"י, "עשה לך תיבת עצי גופר - הרבה ריוח והצללה לפניו, ולמה הטריחו בניין זה? כדי שיראוהו אנשי דור המבול עוסק בה מאה ועשרים שנה, ושואלין אותו, מה זאת לך? והוא אומר להם, עתיד הקב"ה להביא מבול לעולם, אולי ישובו", הקב"ה לא רצה שיחרב העולם, אין הקב"ה חפץ במיתתן של רשעים, על כן ציווה לבנות התיבה במשך מאה ועשרים שנה, אולי ישובו בתשובה.

גם ה'מבול' לא ירד מיד

גם כשירד המבול, בתחילה ירד גשמי ברכה, אבל הם התעקשו בשלהם, 'אנחנו לא מפחדים, אנחנו נסתום את המים, נשים את הרגל כמעייין ונסתום אותו', כמו שאמרו במדרש.

מכל החי באו אל התיבה

והנה בפרשה הזו של תיבת נח, יש כאן שאלה גדולה - ראיתי את זה בספר של הרה"ג חיים אפריים זייצק אור חדש (פרשת פינחס עמוד תתקס), הוא מעורר כאן שאלה נכונה מאד - וצריכים להתבונן בזה. הרי, ה' יתברך ציווה את נח, ואמר לו, אני מבקש ממך, שמכל הנבראים כולם תכניס לתיבה, 'ומכל החי מכל בשר שנים מכל תביא אל התיבה להחיות איתך, זכר ונקבה יהיו. מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה מכל רמש האדמה למינהו, שנים מכל יבואו אליך להחיות' (בראשית ו יט-כ). מכל הנבראים כולם, ויש בבריאה אלפים של בעלי חיים, מכולם תביא אל התיבה, כי צריך שיהיה המשך לנבראים כולם. וכך היה. לתיבת נח באו ונכנסו כל הנבראים שבעולם. וכבר האריכו הרמב"ן ורבינו בחיי ז"ל היאך נכנסו כולם לתיבה.

היאך לא טרפו החיות הטורפות את החכשים וכדומה?

אבל יש כאן למתבונן שאלה גדולה, הרי בין כל החיות שבאו לתיבה, באו גם חיות רעות ומסוכנות, הרי הקב"ה לא ציווה על נח 'תכניס רק כבשים ועזים...', אלא 'מכל החי', מכולם. ואם כן ודאי שהתיבה הייתה מלאה בכל מיני חיות רעות, דובים זאבים אריה נמר ברדלס יגואר טיגריס, פומה, פנתר שחור (ואם תרצו גם 'פנתר ג'ינג'י...'). כל מיני חיות רעות, רשימה ארוכה, (לא נאריך לפרט שאר מרעין בישין...). ומאחר שכן, השכל מחייב ואומר שבמשך אותה שנה שהיו בתיבת נח - 'משפט רשעים בגהינם י"ב חודש' - אם כל ה'רשימה השחורה'

הזו היו במקום אחד, עד סוף השנה בודאי היו צריכים לעשות 'סעודת סיום' מכל החיות. הרי הם חיות טורפות, אריה טורף וכן כולם. כל החיות הללו טורפות. לא היה צריך להישאר מאומה, אולי רק החיות הטורפות, ו'כל דאלים גבר'. ולא שמענו ולא לימדנו רבותינו שאיזה חיה טרפה את רעותה, שאיזה חיה נאכלה בתיבת נח. וזה דבר תימא, איך נשאר הכבשים והעיזים כולם, הרי בדרך כלל הם משמשים מאכל וטרף לחיות הרעות הללו, ובאותה שנה שהיו בתיבת נח לא עשו להם כלום.

הכל היה נס

מה נאמר? שהם היו ב'כלוב', את הנמרים שמו בכלוב, ואת האריות שמו בכלוב, ואם כן הכל מיושב. זה תירוץ ל'גן חיות', אבל ב'תיבת נח' לא מצינו שהיה 'כלובים' לכל בעל חי בפני עצמו ולבדו. יש תירוץ יותר פשוט, היה נס. זה תירוץ קל, 'נס גדול היה פה'... וכידוע במקום שיש 'ניסים' אין שאלות. יכול להיות שזה התירוץ, כי באמת הכל היה נס, כמו שכתב הרמב"ן.

תירוץ אחר

אבל בספר אור חדש (הג"ל) אומר הסבר נכון. ולהבין את זה, צריכים לחזור לפרשת בראשית, ולהתבונן עוד בחטא של אדם הראשון, וזה מוסר השכל נורא לנו ולזמן הזה, (וכמו שנראה בהמשך). את הדברים הבאים שאני אומר, לימדנו הגאון רבי חיים ולאזין זצ"ל בספרו נפש החיים (שער א פרק ו), והוא מאריך הרבה לבאר בטוב טעם, ואני חוזר בקיצור על 'משהו' מדבריו, בתמצית.

'האלהים עשה את האדם ישר'

לימדנו החכם מכל אדם - שלמה המלך ע"ה - בספר קהלת (ז כט): 'האלהים עשה את האדם ישר, והמה ביקשו חשבונות רבים'. איזה אדם? אדם הראשון. ובכלל זה כל המין האנושי. 'אדם הראשון' היה 'ישר', ומה הכוונה 'ישר'? הפשט הוא - כך אמרו רבותינו בזהר הקדוש (הובא בספר נפש החיים שם) - שלא היה לאדם הראשון יצר הרע מבפנים, בתוכו. ודאי שאם רצה לחטוא - יכול היה, והבחירה בידו. וכמו שאכן עשה וחטא בחטא עץ הדעת. אבל היצר היה צריך לבוא מבחוץ ולהחטיא אותו, וכמו שראינו אצל הנחש הערום, מבחוץ הוא בא, עם הפיתוי וההסתה שפיתה את חוה ואת האדם כידוע. הוא לא היה שוכן בתוכו, כמו עכשיו, שהיצר יושב בין שני מפתחי הלב (ברכות סא.), הוא כבר מבפנים. לא כך היה מתחילה. האדם היה 'ישר' בתוכו. אם רצה לעשות טוב, יכל, ואם רצה לעשות רע, יכל. הבחירה נתונה. אבל המציאות שלו הייתה 'ישר'.

על ידי חטא עין הדעת הכניס יצר הרע בתוכו

אבל כאשר חטא אדם הראשון, הכניס והשרה והניח ושם את היצר בתוכו, כבר נעשה האדם למציאות אחרת, נהיה שינוי ממה שהאלהים עשה את האדם ישר, היצר הרע קבע משכנו בתוך האדם, הוא לא צריך לבוא מבחוץ להסית ולהדחיק, הוא מבפנים. לכן 'עין הדעת טוב ורע' (בראשית ב ט) דרשו רבותינו 'דעת' לשון 'חיבור', שנכשלו בעץ הדעת, נתחבר ונתערב הטוב והרע ביחד. לפני כן היה 'ישר' ועכשיו לא.

הטעם שלא רצה הקב"ה שיאכל אדם הראשון גם מעץ החיים

וזהו מה שמצינו בפרשה הקודמת, פרשת בראשית, שהקב"ה מגרש את האדם מגן עדן, ומה הסיבה? אומרת התורה, 'ויאמר ה' אלהים, הן האדם היה כאחד ממנו, לדעת טוב ורע, ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם' (בראשית ג כב), לכן 'וישלחהו ה' אלהים מגן עדן לעבוד את האדמה אשר לוקח משם. ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת, לשמור את דרך עץ החיים' (בראשית ג כג-כד). ופרשה הזו עמוקה וסתומה, מה קרה כאן, מה כאן מחשבות השמים, שמא ישלח ידו ואכל מעץ החיים ואכל וחי לעולם? בורא עולם ית"ש הטוב והמטיב עינו צרה באדם שיאכל מעץ החיים וחי לעולם? ואם יאכל, מה פסידא יש בדבר.

על ידי המיתה יבוא התיקון

והביאור, הפוך בדיוק. מחמת אהבת השי"ת לאדם הראשון ובקשתו להועיל ולעזור לו, הוזקק השי"ת לשלוח ולגרש אותו מגן עדן, כדי שלא יאכל מעץ החיים, כי אם היה אוכל מעץ החיים, ואכן היה חי לעולם, ותמיד ולעולם היה חי במצב של 'קלקול', במצב של 'טוב ורע' מעורבים זה עם זה. אמר בורא עולם, 'אם יאכל מעץ החיים, אוי ואבוי, לעולם לא יהיה לו תיקון, מה נעשה? נשלח אותו מגן עדן! שלא יוכל לאכול מעץ החיים!'. וממילא, כאשר תהיה גזירת המיתה עליו, וכשיגיע זמנו וימות, וכשיקברו אותו באדמה יתפרדו היסודות, ויחזור העפר לעפרו, וינוקה ויפרד הרע מהטוב והטוב מהרע, הרע ילך לאבדון והטוב יקום לתחיית המתים. זה היה החשבון של בורא עולם. לא שחלילה צרה עינו במה שיאכל האדם וחי לעולם. ונהפוך הוא. ועוד מאריך בזה ב'נפש החיים'.

בזמן קבלת התורה חזרו למצב של קודם החטא

ומוסיף ה'נפש החיים' דבר נורא, שהיה זמן שחזרנו להיות במצב של 'אדם הראשון' קודם החטא, חזרנו למצב של 'האלהים עשה את האדם ישר', ללא תערובת טוב ורע יחדיו, ומתי זה היה? במעמד הר סיני. וכמו שאמרו רבותינו במדרש (שיר השירים רבה פ"א ס"י

ד), "בשעה ששמעו ישראל 'לא יהיה לך' (שמות כ ג), נעקר מלבם יצר הרע". מפרש ה'נפש החיים', שחזרו למדרגת אדם הראשון קודם החטא, דהיינו שנהיו במצב של 'ישר', אין כאן תערובת 'טוב ורע', כמובן ה'בחירה' עדיין נתונה, ואם ירצו לעשות רע יכולים, ואכן עשו ובחרו וחטאו בחטא העגל, אבל שוב היה היצר צריך לבוא מבחוץ להחטיא אותם, ועשה מה שעשה, הראה להם את מיטתו של משה רבינו ע"ה פורחת באוויר, והחשיך את העולם כמו שאמרו חז"ל (שבת פט.). אבל כל זה היה פיתוי חיצוני. ולכן הפסוק אומר ובוכה 'אני אמרתי אלהים אתם, ובני עליון כולכם' (תהלים פב ו), אלהים היינו מלאכים, ותהיו כמו מלאך נקי וזך שאין לו יצר הרע, אבל, 'אכן כאדם תמותון', כאדם הראשון, מה שעשה וחטא הוא, עשיתם גם אתם.

ערב רב - חטא עין הדעת

ובאמת מובא בספרים הקדושים, ש'ערב רב', שהם שהיו הגרמא בנויקין שהכשיל את ישראל בחטא העגל, (וכך בכל הדורות, מאז ומתמיד, עד שיתברר בקרוב בב"א), ו'ערב רב' עולה בגימטריא 'דעת'. בחטא אדם הראשון זה היה עם ה'נחש', ועכשיו 'ערב רב'. אותו חטא. חושבא דדין כחושבנא דדין. חזר אותו קלקול.

אם כן קיבלנו קצת מה היה כטיפה מן הים, אוקיינוס מה שיש כאן, הרב שם מאריך בנפש החיים כדאי להסתכל. קיבלנו קצת מה זה האלקים עשה את האדם ישר ומה זה עין הדעת טוב ורע ומה כאן הייתה הבקשה.

העולם נברא לשימוש האדם - והסיכון הגדול

אחרי שלמדנו קצת על חטא אדם הראשון, צריכים אנחנו להקדים וללמוד ביחד פסקא קצרה מדבריו הנפלאים של רבינו הרמח"ל זצ"ל בספר מסילת ישרים (פ"א), [וכל זה כדי להגיע לכדי תירוץ וביאור מפני מה בתיבת נח לא שמענו שהחיות רעות טרפו חיות אחרות], כך מלמד אותנו הרמח"ל, "ואם תעמיק עוד בענין תראה כי העולם נברא לשימוש האדם", כל תכלית בריאת העולם הזה הוא כדי שיהיה משמשי האדם השלם ושימוש, "אמנם הנה הוא עומד בשיקול גדול", האדם עומד בסיכון גדול, "כי אם האדם נמשך אחר העולם ומתרחק מבוראו", רבותינו הקדמונים פירשו 'עולם' מלשון 'העלם', ללמד שהנמשך אחר 'עולם' סופו שהוא 'נעלם'. מי שנותן לעולם הזה 'חשיבות' ו'משקל', ורודף אחר ענייני העולם הזה, סופו של דבר נעלם ואינינו.

עולם הזה ועולם הבא - דברים המתנגדים

כך לימד אותנו רבינו הרמב"ם (בהקדמה לפירוש המשניות) שעולם הזה ועולם הבא הרי הם כשתי נשים הצרות זו לזו, וכאשר ייבנה האחד - יחרב השני. כל כמה שהאדם יהיה להוט אחרי ענייני העולם הזה - ידע נאמנה שזה מתבטא בהפסד קנייני הנצח. 'עולם' לשון 'העלם', שהנמשך אחריו נעלם ואיננו.

החוטא מקלקל את העולם

על כל פנים, אם האדם נמשך אחר ענייני העולם הזה, ועל ידי הוא מתרחק מבוראו, "הנה הוא מתקלקל, ומקלקל העולם עמו", אם זה רק לאדם עצמו זה צרה צרורה, אבל כעת זה לא רק אסון אישי, אלא יש כאן 'גרמא בניקין' לכל העולם כולו.

העובד את בוראו מתקן את העולם

ולהיפך, "ואם הוא שולט בעצמו, ונדבק בבוראו, ומשתמש מן העולם רק להיות לו לסיוע לעבודת בוראו", אם ענייני העולם הזה הם לו כמסייע ועזר לעבודת ה' יתברך, הרי לשם כך הם נבראו, לא כתכלית עצמאית בפני עצמה, אין כאן רדיפה אחר החומר ונהנתנות לשמה, אלא הוא משתמש בעולם כסיוע לעבודת הבורא, אשריו ואשרי חלקו, כי על ידי זה "הוא מתעלה", ולא רק הוא לבדו, אלא גם "והעולם עצמו מתעלה עמו".

עילוי לכל הבריאה

העילוי זה לא רק לדידה, אלא לכל העולם כולו. "כי הנה עילוי גדול הוא לבריות כולם בהיותם משמשי האדם השלם המקודש בקדושתו יתברך", וכאן ה'מסילת ישרים' מביא ראיות ליסוד הזה, "והוא כענין מה שאמרו חז"ל (הגיגה יב.) בענין האור שגנוז הקב"ה לצדיקים, כיון שראה הקב"ה אור שגנוז לצדיקים, שמה, שנאמר אור צדיקים ישמח (משלי יג ט.) ובענין אבני המקום שלקה יעקב ושם מראשותיו, אמרו (חולין צא.), אמר רבי יצחק, מלמד שנתקבצו כולן למקום אחד והיתה כל אחת אומרת, עלי יניח צדיק ראשו", מה פשר דבר, מה כאן הויכוח והשקלא וטריא ביניהם? זה היסוד שלמדנו, שהיות ומשמשי האדם השלם עילוי לו ולנבראים, כל אבן ואבן רצתה וביקשה 'עלי יניח צדיק את ראשו'.

לעניינים שהכל כ'הפקר', מי רואה מי שומע ומי יודע. וזה טעות. יש דין ויש דיין, והכל צפוי וגלוי לפני בורא עולם, ועל הכל יביא במשפט על כל הנעלם.

תן דעתך שלא תחריב את עולמי

מוסיף ה'מסילת ישרים', "והנה על העיקר הזה העירונו ז"ל במדרש קהלת (קה"ר פרשה ז) שאמרו, 'ראה את מעשה האלהים כי מי יוכל לתקן את אשר עיוותו' (קהלת ז יג), בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון, ביום השישי לבריאה, "נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן, ואמר לו, ראה מעשיי כמה נאים ומשובחים הן", מעשה ידו יתברך, יצירי כפיו של הקב"ה בודאי משובחין הן, לא ברא ויצר דברים מקולקלים ופגומים, "וכל מה שבראתי - בשבילך בראתי", בשביל לסייע לך לעבודת ה', ועל כן אני מבקש ממך, "תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי", אתה רואה כמה זה נאה מושלם ומשובח, תן דעתך, שים לב, תשגיח ותתבונן, תיקח את תשומת הלב, לראות שלא תחריב את עולמי. כי על ידי ה'חטא' והעבירה, אתה מחריב את הבריאה. וכשקרה מה שקרה בחטא אדם הראשון, נעשה קלקול גדול ונורא בבריאה.

כח השפעת האדם על הבריאה

למדנו יסוד נורא, שיש בכח פעולות האדם לפעול ולהשפיע רבות - הן לטוב והן למוטב. אם הוא האדם השלם הנדבק בבורא, המבקש להיות עבד ה' ולעבוד לפניו, ומשתדל ומתאמץ בעשיית המצוות וקנין התורה והיראה, הרי שהעולם מתעלה יחד איתו. אבל אם חלילה להיפך, אם יש ירידה, זה לא רק לאדם, אלא מקלקל לו, ומקלקל העולם עמו, רח"ל, ועל כן צריך זהירות יתירה בכל מעשה ובכל פעולה.

'המלאכים מפחדים ממני?...'

לפני כמהה וחמישים שנה, היה בארצות חו"ל רב גדול, צדיק יסוד אולם, אדמו"ר מפורסם, בעל מופת, קראו לו ר' אייזיק (יצחק) מקאמרנא זצ"ל, היה גאון מופלג, חיבר הרבה חיבורים נפלאים, היכל הברכה על התורה, ופירוש על שישה סדרי משנה, ופירוש על תורת כהנים, ביאור על הזוהר 'זהר חי', היה מקובל אלהי בעל מופת ממש, צדיק קדוש ונורא, ומספרים, שפעם בליל שבת הרב ישב עם התלמידים ואמר דברי אלהים חיים, נפלאות

ב. מעשה נפלא על ר' אייזיק מקאמרנא זצ"ל

לפני כחמש עשרה שנה התגלגלתי ובאתי לבית של מישהו ומצאתי שם חוברת מתלמיד חכם זקן, (עכשיו בודאי הוא בן עדן), המחבר של החוברת הזו, הוא יליד העיר קאמרנא (זה עירה בגאליציה), והוא מספר מה ששמע מהזקנים שעוד הכירו את ר' אייזיק מקאמרנא זצ"ל, עובדות נפלאות איש מפי איש שהכירו אותו, כבר שכחתי את הכל, אבל סיפור ומעשה מחריד אחד אני זוכר, אספר לכם אותו. מעשה שהיה, פעם אחת פרצה שרפה בעיר בקאמרנא, באחד מבתי

מתורת ה', [באמת יש בחיבורים שלו - שלחן הטהור ועוד - גילויים וחיידושים הפלא ופלא, מי שלומד רואה, נפלאות מתורת ה', בעומק, בחכמת האמת, ועוד], אבל יש אנשים רגילים שדברי הרב היו עמוקים ונשגבים מבינתם, לא הבינו מה הרב מדבר, הם אמנם באו ל'טיש', אבל לא רק בשביל לשמוע דברי אלהים חיים, אלא יש גם מתן שכרה בצידה, יש גם 'קוגל' וגם 'תפוחים' וכו'... והם עמדו בצד, והיו מדבריהם ביניהם. הרב אומר מה שאומר, דברי תורה נפלאים, גילויים וסודות התורה, והם עומדים בצד ומפטפטים ביניהם. וזה נורא הפריע לו לר' אייזיק, 'איך אפשר, אני אומר דברי תורה, דברים יקרים מפז, והם מדברים דברים בטלים? ולפתע פתאום הוא צעק, 'אני מבקש שקט, דעו, ממני גם המלאכים מפחדים!...'. ומיד שקט מוחלט הושלך בקהל, דומיה מוחלטת. נבהלו. אבל הרב לחש למישהו, הסביר לו את הכוונה שלו, 'המלאכים מפחדים ממני שאני לא אקלקל אותם!...!.

ממנו המלאכים באמת מפחדים!...

ואני אומר לכם, מר' אייזיק המלאכים לא פחדו, הוא בודאי לא קלקל אותם והזיק להם, מאיתנו, במחילה, המלאכים באמת מפחדים!... באמת יש להם ממה לפחד. כי כמו שאמרנו, אם האדם ח'ו עושה משהו שלא כהוגן, הקלקול הוא לא רק לו, אלא לכל העולמות כולם. אבוי לו.

חורבן שמוגיע על ידי דבר עבירה

וכבר ה'נפש החיים' (ש"א פ"ד) מאריך במוסר נוקב את הלב, מה יכול האדם בפעולה אחת לגרום, אם זה בדיבורים אסורים, 'לשון הרע' וכו', אם ב'ביטול תורה', אם בראיה אסורה וכו'. ה' ישמור איזה נזק וחורבן הוא גורם בעולמות העליונים!

היהודים בעיר, והשריפה עמדה להתפשט, והיה חשש של סכנה גדולה, בנפשות ובממון, ואותו בעל הבית רץ אל ר' אייזיק, אמר לו, 'כבוד הרב, תעזור, יש סכנה גדולה, פיקוח נפש, אש מתלקחת!', הרב שמע את זה, רץ מהר לביתו של היהודי שעומד להתלקח באש, הכניס את ידו לכיסו, הוציא מטפחת ונפנף כנגד האש, כמראה ומסמן לאש לפנות לבית הסמוך... וכך הוה, האש סטתה ונכנסה לבית הסמוך של הגוי, ונשרף כולו כליל...!

אבל בזה לא תם הסיפור... אותו גוי בעל הבית שנשרף, תבע למשפט את ר' אייזיק, בטענה שהוא שרף לו את הבית!... כל כך היה פשוט וברור לו שהנפנוף הזה הוא זה שאכן פעל את הדבר הזה. אחרים היו אומרים 'אין קשר' 'מקרה' וכו', אבל אצלם היה ברור שאם הרב היה ונפנף, הרי שממנו הגיע האש... ואתה יכול לשער מה השופט כבר פסק, אם על ידי נפנוף כך עשה, צריך להזיזהר שלא יעשה איזה נפנוף על השופט...!

מרובה מידה טובה

ולהיפך, מרובה טובה פי חמש מאות (תוספתא סוטה פ"ד ה"א). מצוה אחת כהוגן, תלמוד תורה כהוגן, חסד, כל מצוה, כמה שזה מתקן ופועל בשמים, 'עין לא ראתה'. ובפרט בזמן שלנו, שזקוקים אנו לכל פעולה טובה, לכל מצוה, לא רק בשביל האדם לבדו - אלא לכל ישראל. הזמן שלנו הוא 'עת צרה ליעקב - וממנה ייושע'. מתוך הצרה נושע. הצרה עצמה מולידה את הישועה [א"ה: ראה מגיד דבריו ליעקב ח"ג (פרשת תולדות תשע"ט, סוף עמוד טז הערה ט). ע"ש].

נח השפיע על הבריות והחיות שבתוכה

אחרי שלמדנו את כל היסודות החשובים הללו, נוכל להבין היטב מה ששאלנו, הכיצד בתיבת נח לא טרף אריה כבש וכו'. והתשובה היא - כך כותב הרב זיצי'ק - כי ב'תיבה' היה את נח הצדיק, וכשנח הצדיק נמצא והוא מתעלה, ממילא גם כל הסובבים אותו מתעלים. נח הקריין והשפיע על סביבתו כולה, עד שגם הדוב הפסיק להיות דוב דורס, וגם ה'פנתר' הפסיק להיות 'פנתר' טורף. 'יצאו מגדר' חיות רעות'. כי נח נמצא ומשפיע ומקריין עליהם. סביבות הצדיק משפיעה על כל הסביבה שלו, וזה משפיע ומשנה את כל הסובב אותו.

מדוע החופשיים נזהרים בשמירת יום הכיפורים יותר משמירת שבת?

וזה מוסר השכל לנו. הנה יום כיפור, (יום כיפור?... מאן דכר שמיה?! נכון, זה היה רק לפני עשרים יום, אבל יש עוד זמן עד יום כיפור הבא... ולא היא. צריכים לזכור מה הבטחנו אז. ועל כל פנים אני רוצה להזכיר נקודה אחרת מיום כיפור). ישנה שאלה מתמיהא, שצריכים לתת את הלב ואת הדעת עליה, הנה יום כיפור הוא יום קדוש וחמור, האוכל ביום הכיפורים חייב כרת רח"ל, העושה מלאכה ביום הכיפורים חייב כרת רח"ל, (כרת בעולם הזה, ובעולם הבא, לא נאריך בזה), אבל יש עוד יום גדול וקדוש, עוד יום נורא, יום השבת, שבת קדש, העושה מלאכה ביום שבת קדוש חייב סקילה, הרבה הרבה יותר חמור, יש בו גם כרת וגם מיתת בית דין. ואם יש כאן שאלה גדולה - שאל אותה הרב מבריסק זצ"ל - כאשר אתה יוצא לרחובה של עיר ביום כיפור אין נפש חיה, לא תראה שום רכב נוסע, (רחוב 'בר אילן' יוכיח...), רק אולי 'יולדת', שזה מותר ומצוה בכל השנה, אבל בעלמא לא תראה שום רכב. מה הסיבה? יום כיפור! כולם חוששים. ואם כן, בשבת קדש, שזה הרבה יותר גדול ונורא מיום הכיפורים, היה צריך להיות כפליים לתושיה, שלא נראה שום רכב נוסע בשבת. ולדאבונינו המצב לא כך, (לא נאריך). מה פשר

דבר? הייתכן שהקל יותר חמור מהחמור? מדוע נזהרים יותר ביום הכיפורים מאשר ביום שבת?

זה לא תלוי בהם - זה תלוי בנו

והתירוץ - אמר מרן הרב מבריסק זצ"ל - זה לא תלוי בהם, זה תלוי בנו. איך אדם בא ליום הכיפורים, ואיך אדם בא ליום שבת קדש. יום הכיפורים מתחילים להתכונן אליו זמן רב, כבר מראש חודש אלול, הכנה של ארבעים יום 'ימי רצון', הרהורי תשובה, תיקון המעשים, מרבה בתורה, צדקה ותפלה, וביום כיפור עצמו נראה כמו מלאך, עומד כל היום על הרגליים, מעוטף ולבוש לבן, וחמש תפלות, וכ"ו פעמים 'ויעבור', ויש הרבה שבילי יום הכיפורים לא חוזרים לבית, אלא ישנים בבית הכנסת, ואתה יכול לתאר איך היה נראה בנעילה, מרגיש את עצמו 'מלאך' (מחפש את ה'כנפיים'... כבר נהיה 'שרף'...). כל היום בקדושה ובתפלה. אם כן, אתה שואל מה הסיבה שאין מכוניות ברחוב? זה מכווננו! כשאנחנו כך נראים - זה גם מתבטא ברחוב. גם שם לא תמצא ביום כיפור שום רכב. כי אנחנו עצמינו התעלנו, וכל אחד שמתעלה זה משפיע על הסביבה כולה. ואם כל כלל ישראל במהלך של עליה ביום כיפור - יש הקרנה והשפעה לשאר העם שבשדות. אבל שבת, מה נאמר ומה נדבר, כבר אמרנו איך נראית שבת 'סעודה ארוכה - ושינה עמוקה...', וזכות המצוה יגן וכו'. וממילא מה אתה שואל איך זה נראה ברחוב?! אם היינו מתכוננים לשבת כמו שצריך, ולומדים הלכות שבת כמו שצריך, ונזהרים ומדקדקים לשמור שבת קודש בכל הפרטים, ודאי זה היה משפיע. אבל זה לא כך. (איני רוצה להאריך, ומספיק ברמז). ואם כן התשובה היא, בשלי כל הסער הזה! כך היה רגיל לומר הרב מבריסק זצ"ל, כמו ששמעתי מהזקנים.

בשלי הסער הזה

רבתי! זה צו השעה! בשלי הסער הזה! על מי ואל מי אפשר לבוא ולהתלונן לדרוש ולבקש שישתפר ויתעלה? מההמוניים? אין מה לבקש מהם. רק ממנו. אנן דמתקרי "שומרי תורה ומצוות", עלינו התביעה. על כל אחד ואחד. זה צו השעה, זה 'צו חירום!'. יש לך איתות יותר גדול יותר ממה שקורה?! אנחנו יודעים מה עתיד להתרחש?! לא יודעים. דבר ראשון, תשובה וחשבון נפש!

חשבון נפש על הצריך תיקון בבית

ותחילתה בבית. כל אחד ואחד בבית. בענייניו. אדם יעשה חשבון נפש ויראה מה יכול לתקן.

אני אשתי בני ובנותי. זה לא הפקר. אתה בעל הבית, ודבריך נשמעים בביתך (ודברי חכמים בנחת אז נשמעים...). ואם יש דברים הדרושים תיקון בבית, זה מוטל עליך. תשב ותעשה חשבון נפש.

חיזוק בבין אדם לחבירו

ואם חיזוק בבין אדם לחבירו, בספר מעשה איש (ח"ג עמוד קפח) - תולדותיו של רבינו הגדול בעל חזון איש זצ"ל - הובא שבאחת המלחמות והמצבים הקשים שהיו לישראל, (מלחמת תש"ח), בא משהו לפני החזון איש, שאל אותו, 'המצב נורא נוראות, הפצצות וכו', מה אני צריך לעשות ולהשתפר כדי להינצל?!'. אמר לו החזון איש, 'להתחזק בבין אדם לחבירו!'. תראה איך אתה בתחום הזה, במקצוע הזה. כל אחד ואחד יודע מה צריך לשפר בזה. התייחסות לזולת, כבודו, ממנו, ועוד ועוד.

אסור לשבת שאננים!

אסור לשבת שאננים. דעו, 'בשלי הסער הזה'. אנחנו המקרינים והמשפיעים על כל הסובב. אם נתעלה יותר - תהיה השפעה ברחוב. צריכים להוסיף תורה וחסד צניעות, כדי להתקרב לה' יתברך. להרחיק את הרדיפה אחר תאוות עולם הזה. לזכור את היסוד הזה, כאשר נח היה בתיבה, לא היו חיות רעות, כי הצדיק משפיע על כולם. כך צריך להיות המצב שלנו. וה' יזכנו.

מעשה יונה הנביא

ונסיים עם המעשה הידוע על יונה הנביא, מה שכולנו קראנו במנחה ביום הכיפורים. הרבה מוסר השכל יש ללמוד מזה. לא בחינם קבעו רבותינו לקרוא את ספר יונה ביום הכיפורים, כי הרבה מוסר יש ללמוד ממנו. המעשה ידוע, יונה חשב לברוח מהבורא, אבל מהבורא יתברך אי אפשר לברוח בשום פנים, ופרצה הסערה והספינה עמדה לטבוע, והמלחים רצו לדעת על מה ולמה בא הסער הגדול הזה, איך פתאום ים שאין בו נדנדוד וזכר לסערה מתחיל לסעור כל כך, תמיד לפני בוא הסערה יש 'סימנים', הים נהיה שקט, כמעט אין רוחות, ופתאום באים עננים שחורים, ואחר כך מתחוללת סערה גדולה. אבל כאן פתאום 'בין רגע' בלא שום סימן מוקדם, סער עצום. וזה דבר מתמיה מאד. יתירה מזאת אמרו רבותינו ז"ל (מדרש יונה הנדפס בספר אוצר המדרשים עמוד ריט, ועייני בפירוש רבינו האברבנאל ז"ל יונה שם), שהסערה הייתה רק לאוניה היא, ושאר האוניות לא היו בכלל זה.

הבחינה שהסערה בגלל יונה הנביא

הבינו שיש דברים בגו, החליטו לעשות גורל, ונפל הגורל על יונה. קבעו להשליך אותו למים. אבל אמרו רבותינו במדרש פרקי דרבי אליעזר (פרק י) שהמלחים לא היו זריזים לזרוק אותו למים, אלא רצו לוודא ולבדוק שאכן יונה אשם בסער הגדול הזה. הם קשרו את יונה בחבל, ושלשלו אותו למים, וברגע שהגיע למים - פסקה הסערה. אין גלים ואין רוחות. משכו אותו חזרה, ומיד תוך כדי דיבור חזרה הסערה. החזירו אותו שוב למים, ושוב אין סערה במים. מי מנחות. מעלים אותו חזרה, ושוב פורצת הסערה. דהיינו שנתחוו ונתברר בלא ספק כלל וכלל שסיבת הסערה בגלל יונה. גם על ידי גורל, וגם על ידי בדיקה. אין בזה ספיקות.

'שאוני והטילוני אל הים'

וכאן אומר יונה את המשפט הסתום, 'שאוני והטילוני אל הים' (יונה א יב), וצריך להבין מה פשר הבקשה המוזרה הזו? וכי הם התחייבו להרים אותו ולזרוק אותו, שיקפוץ למים לבדו. אלא - אמרו רבותינו המפרשים לימוד נפלא - יונה ביקש עוד כמה שניות בחיים! כי זה פשוט וברור שעד שמרימים בן אדם וזורקים אותו למים, זה לוקח יותר זמן משהוא לבדו קופץ למים. (צריך לבוא אחד מימינו, ואחד משמאלו, ואחד מהרגל הזו וכו', וזורקים אותו). זה לוקח זמן.

מעלת כל רגע בחיים

כמה זמן זה לוקח? עשר שניות? אתה מבקש עוד עשר שניות?! כן. יונה הנביא ידע טוב מאד מה זה יקרות של חיים. עשר שניות זה דבר קטן? אתה יודע כמה מצוות אני יכול לעשות בעשר שניות? בשניה אחת - שלוש מילים של תלמוד תורה. בעשר שניות - שלושים מצוות מהתורה. אתה יודע כמה זה שווה? כמה הערך של חיי נצח?! עוד עשר שניות בחיים זה דבר זוטר?! כמה הרהורי תשובה אני יכול להרהר, הרי לעתיד לבוא, 'ושם ינחו יגעי כח', 'במתים חופשי', כאן אפשר עוד לנצל ולחטוף.

התירוץ להתרשלות בעבודת ה' שאנוס הוא מפני אשתו והילדים

רבינו החפץ חיים זצ"ל בספר חומת הדת כתב שורה אחת שהיא קורעת את הלב עד בית חללו למי שמעיין בה. אם תתפוס בן אדם, תגיד לו, 'אני רואה שאתה רפוי בענייני תורה ומצוות', אומר לך את התירוץ הידוע והמפורסם, 'אתה צודק, אבל מה אעשה... אשתי, הילדים, מה אני יכול לעשות?!'. זה לא תירוץ אמיתי, והראיה - שכאשר הוא רוצה דברים מסויימים, אשתו והילדים יכולים לעמוד 'על הראש' ומה שהוא רוצה - כן יהיה. אבל כשאתה

שואל אותו על עבודת ה', אומר לך, 'מה אני יכול לעשות? נשאתי אשה והתחייבתי בכתובה אנא איזון וכו'...'. פתאום הוא נזכר ב'כתובה'...

לחשב זמן כנגד זמן

אומר ה'חפץ חיים', נניח ונקבל את התירוץ שלך. אתה אנוס בעבודת ה' מפני אשתך והילדים. שואל ה'חפץ חיים': כמה זמן תהיה עם האשה שלך? נגיד התחתנת בן עשרים, כמה זמן תהיה איתה, שישים שנה, שבעים שנה, שמונים שנה, נניח עד מאה ועשרים. ועם הילדים נניח שמונים שנה, מאה שנה. אבל אחרי זה, אתה תהיה עם הבורא יתברך, אלפים של שנים! לא שבעים לא מאה ולא מאתיים שנה. לעד ולעולמי עולמים! אם כן, איך אתה מחליף את זה בעד זה? היכן הדעת השכל והחשבון?! לעתיד לבוא, תירוץ כזה על התרשלות בתורה ומצוות יתקבל?! היה לך לחשב שכרו כנגד הפסדו! המתבונן והמעמיק בשורה הנוקבת הזו של החפץ חיים, כמה מוסר השכל נוקב יש כאן.

טעם שקבעו לקרוא בהפטרות במנחה של יום הכיפורים ספר יונה

אבל מובא עוד מוסר השכל, מהענין של יונה, בשלחן ערוך בהלכות יום הכיפורים (סי' תרכב ס"ב), על תפלת מנחה, "מוצאין ספר תורה וקורין שלשה בפרשת עריות עד סוף הפרשה, והשלישי מפטיר ביונה", ובמשנה ברורה (שם אות ז) כתב הטעם שמפטירין ביונה, "ומפטיר ביונה שמדבר מן התשובה", כידוע כל הפרשה עם ניונה, "ועוד שאין יכולין לברוח מן השי"ת".

אין להתייאש כי התכלית תקויים

ומוסיף עוד ה'משנה ברורה' ב'שער הציון' (שם אות ו) דבר נורא, "וכונתם", כונת הדברים כך היא, "כי האדם חושב כמה פעמים לייאש את עצמו שאין יכול לתקן בשום אופן", אומר לך, 'ניסת, לא הצלחת', "ועל כן יתנהג תמיד באופן אחד, ואם יגזור עליו הקב"ה למות - ימות", אין לו כח לנסות לשפר דרכיו, הוא מיואש. "אבל טעות הוא", טעות חמורה היא, "שסוף דבר יהיה, כל מה שהקב"ה רוצה מנפשו שיתקן - מוכרח הוא לתקן, ויבוא עוד פעם ופעמיים לעולם הזה, ובעל כרחו יוכרח לתקן, ואם כן למה לו כל העמל למות ולסבול חיבוט הקבר ושאר צרות ולחזור עוד הפעם?! וראיה מיונה, שהקב"ה רצה מאתו שילך וינבא, והוא מיאן בזה ונס לים, מקום שלא ישרה עליו עוד השכינה לנביאות כידוע, וראינו שנטבע בים ונבלע בדג, והיה שם במעיו כמה ימים, ולפי הנראה בודאי לא יכול להתקיים דברי ה' יתברך, ומכל מקום ראינו שסוף דבר היה שרצון ה' יתברך נתקיים וילך וינבא, כן הוא האדם בעניניו", אין כזה דבר לומר 'אני אעשה מה שאעשה', יש תכנית, יש סדר שקבע האל ברוך הוא,

והוא יקויים, רק השאלה אם תצטרך בדרך לעבור תלאות, כמו יונה, לתבוע בים, ולהיות בבטנו של הדג וכו', אבל התכלית הסופית תקויים.

על כרחך אתה נוצר

מסיים החפץ חיים, "וזהו שאמרו באבות (פ"ד מ"ב), ואל יבטיחך יצרך שהשואל בית מנוס לך, שעל כרחך אתה נוצר", חידוש נורא, פירושו של דבר 'על כרחך אתה נוצר', על הפעם שניה, אל תחשוב שמה שהיצר אומר שהשואל יהיה בית מנוס לך, כי שוב תשוב לקיים התכלית. מי צריך את כל זה!?

חידו"ת פרשת נח

א. בענין גזל פחות משהו פרוטה

בראשית (ו' י"א): "ותשחת הארץ לפני האלהים ותמלא הארץ חמס וגו', ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס מפניהם והנני משחיתם את הארץ", ובתרגום ירושלמי שם: "ואיתמליאת ארעא חומסין וגזולין".

ובמדרש בראשית רבה (פלא"ס ה'): איזהו חמס ואיזה היא גזל, אמר רבי חנינא חמס אינו שוה פרוטה, וגזל ששוה פרוטה, וכך היו אנשי המבול עושים היה אחד מהם מוציא קופתו מליאה תורמוסים, והיה זה בא ונוטל פחות משהו פרוטה, וזה בא ונוטל פחות משהו פרוטה, עד מקום שאינו יכול להוציאו ממנו בדין. אמר להם הקב"ה אתם עשיתם שלא כשורה, אף אני אעשה עמכם שלא כשורה, הדא הוא דכתיב הלא נסע יתרם בס ימותו ולא בחכמה, בלא חכמת התורה" וכו'. והביא הדברים הרב החזקוני ז"ל שם.

ועם דברי המדרש ד"חמס" היינו פחות משהו פרוטה, ו"גזל" היינו שוה פרוטה, יש לפרש דברי תרגום ירושלמי שם: "ואיתמליאת ארעא חומסין וגזולין", אלא שלפי זה לכאורה חולק על המדרש שפירש שעון דור המבול היה "חמס" דהיינו גזל פחות משהו פרוטה ועיין.

ובירושלמי מסכת בבא מציעא (פ"ד ה"ב דט"ו ע"א): "אמר רבי אחא כתיב כי מלאה הארץ חמס מפניהם. ומה היה חמסן הוה בר נש נפיץ טעין קופה מלאה תורמוסין, והיו מתכוונין ונוטלין פחות משהו פרוטה, דבר שאינו יוצא בדיינין". ועיין בפירושו מהר"א פולדא, לפני משה שם.

וראיתי בספר אור החיים הקדוש בראשית שם שכה כתב: "ותמלא הארץ חמס, במדרש אחד היה מביא קופה תורמוסים וכל אחד לוקח תורמוס אחד ואינו יכול להוציאו בדיינים ע"כ, וכבר קדמו ראשונים והקשו דבן נח נהרג על פחות משהו פרוטה. ולי נראה כי המדרש מגלה כי מלבד שבטלו עיקר תורת שבע מצות, עוד להם שהיו חומסים מתורת האדם השכלית, כי הגזול פרוטה הוא דבר שהיו תובעים אותו ולא פחות משהו פרוטה, והיו מתחכמים לגזול באופן שלא יתבעו אותם, גם כפי הדין נראה לי כי לא חייבה תורה לבני נח אלא על ממון הבא לידם בדרך גזילה, אבל בהקפה לא יתחייבו והגם שהרמב"ם (הלכות מלכים פ"ט ה"ט) כתב גם עושקי שכר שכיר יהרגו עליו בני נח, אינו דומה לזה שבא לידו בהלואה שיאמר חייב אני לתת לך לכשיבא זמן, ואנשים ההמה היו נוטלים ברצונם בהקפה לפרוע אחר כך, וכשהיה מתרצה להקיפם היו נוטלים פחות משהו פרוטה, ובהלכות הלואות לא היו דנים על פחות משהו פרוטה אם חייב לו כשיטעון פרעתי, או יש לך כנגדו ודבר זה אינו בגדר מצות גזילה שיתחייב מיתה, שיאמר סבור הייתי שאין לך בידי כלום, עוד אפשר לומר שיכולין לטעון בתורת מתנה בא לידם לטעום לקנות ממנו" עכ"ל.

והאירנא יום השישי כ"א שבט שנת תש"מ לפ"ק, זכיתי לספר לחיים בירושלים על הירושלמי מהגאון רבי חיים פאלאגי ז"ל, וראיתי לו בהגהותיו לירושלמי בבא מציעא שם (דמ"ח

ע"א) שכתב: "עיין במה שנתקשה הרב יפה מראה, ומה שהשיב עליו הרב כבוד חכמים, ועדיפא מינה היה לו לרב כבוד חכמים לומר, דבחבורה של גנבים וכענין חמשה שישבו על ספסל אחד [בבא קמא י' ב'] ועשרה שהכו את הנפש [שם], דיש מציאות דכולם חייבים לכשיהיה האופן, כן בדור המבול כיון שהיו מתוועדים לגזול כל אחד פחות משה פרוטה, היה צירוף ביניהם, כיון שהיה בעצה אחת, וזה ברור, ועיין בראשית רבה (פרשת וישב ופרשת ויגש) "עכ"ל.

והנה ספרים הללו יפה מראה וכבוד חכמים אין לי, ולא ידעתי מה בדיוק קא קשיא להו, ונראה דקשיא להו קושיית הרב אור החיים משם הראשונים שהרי בן נח חייב גם על פחות משה פרוטה, אבל לכאורה מה שתירץ הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל שבדור המבול כיון שהיו מתוועדים לגזול כל אחד פחות משה פרוטה, היה צירוף ביניהם, כיון שהיה בעצה אחת, לענ"ד צ"ע, דמה בכך שהיו עושים כן בעצה אחת, אטו כוונתם זו תצרף אותם לשיהיה כאן גזל פרוטה אתמהא, וכזו לא שמענו וצ"ע.

ותו לפי דרכו זו "כיון שהיו מתוועדים לגזול כל אחד פחות משה פרוטה, היה צירוף ביניהם, כיון שהיה בעצה אחת", וכנ"ל, אם כן מדוע אמר המדרש והירושלמי דהוה דבר שאינו יוצא בדיינים, והרי לדרכו היה כאן צירוף.

ואולי אין כוונתו לצירוף לפרוטה אלא רק לצרף שכולם עשו מעשה עון, וכתבתי למזכרת עד שאזכה ויבואו לידי הספרים הנ"ל ונראה דברים בשרשן.

ב. בענין אין בעל הרחמים גובה נפשות תחילה

בראשית (ו' י"ב): "וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה, כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ, ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני, כי מלאה הארץ חמס מפניהם, והנני משחיתם את הארץ".

ופירש רש"י ז"ל: "קץ כל בשר, כל מקום שאתה מוצא זנות ועבודה זרה אנדרלמוסיה באה לעולם והורגת טובים ורעים: כי מלאה הארץ חמס, לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל".

וראיתי לגאון מהרא"ל צונץ זצ"ל זיע"א בספרו מלא העומר על התורה שם שכה כתב: "ומקשים, והרי תחילה פירש רש"י כל מקום שאתה מוצא זנות ועבודה זרה אנדרלמוסיה באה לעולם, וכאן כתב רש"י ז"ל לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל.

ויש לפרש כי מצינו אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחילה (ויקרא רבה פי"ז ס"ד) ובתחילה מעניש אדם בממונו, כמו שמצינו באיוב ע"ש, ואם כן קשה בדור המבול מצינו להיפך דכתיב אמחה את האדם וגו', מאדם עד בהמה וגו'.

אך יראה כי בוודאי אם הממון שלו שייך שנפרעין מממונו תחילה, אך אם מה שיש לו אינו שלו לא שייך לומר שיפרעו מממונו תחילה מאחר שאין הממון שלו, ונפרעין מגופו מיד.

וזה הוא פירוש הפסוק "עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו", כי אחר שהממון אינו שלו, אם כן אין לחשוב פרעון מה שנפרעין מממונו, ופוגע בנפשות תחילה, ואחר כך גם בממון,

לכן אמר בחצי ימיו יעזבנו ואחריתו יהיה נבל, כי נבל כינוי לעניות כדאיתא בפסחים (ק"א ב) שרא דעניותא נבל שמיה, לכן הוא מת וממונו כלה.

ולכן אמר הכתוב אל תגזול דל וגו' כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש, כי הפרוטה שגזול מהעני שקול כנגד כל ממונו, ונחשב כל ממונו ממון גזל, אם כן פוגע בנפשות תחילה, ובזו מוכן וקבע את קובעיהם "נפש" דייקא.

ובזה מוכן מה שאמר הכתוב קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס מפניהם, והנני משחיתם את הארץ, כי אחר שדור המבול מילאו הארץ חמס, כי אף מה שזרעו בארץ הכל גזל בידם, ממילא לא שייך לפגוע בממון תחילה, כי הממון שאינו שלהם, אם כן אין לחשוב לפרעון הממון שנוטלין מהם, לכן הנני משחיתם את הארץ, היינו לפגוע בנפשות תחילה, כי אמר הכתוב כופר נפש איש עשרו, כי לפעמים נגזר מיתה על האדם ומתכפר בממונו, נפש בהמה תחת נפש אדם, כדאיתא בפסחים (ק"א א) עשיר בשורו וכו', מה שאין כן אם אין הממון שלו, אינו מכפר עליו ובנפשו הוא נידון.

ובזה מוכן מה שכתוב לעיל וירא ה' כי רבה רעת האדם וגו' מאדם ועד בהמה וגו', כי אחר שגם מה שזרעו בארץ היה גזל בידם, אם כן גם הבהמות ניזונו מן הגזל, והוא דייקא רבה רעת האדם בארץ, ואם כן הממון אינו שלהם, ולכן אמר מאדם ועד בהמה, נפשות תחילה" עכל"ק ודפח"ח.

ולכאורה יש להבין וכי כל ממונם של דור המבול גזל היה, אטו לא היה לשום אחד מהן ממון גם משלו, ואם כן בזה היה צריך בעל הרחמים לפגוע תחילה, ומדוע פגע בנפשות דדור המבול תחילה, וצ"ב.

ונראה דצריך לומר דאין הכי נמי, היה להם ממון פרטי משל עצמם, מכל מקום אחר שנתערב בממונם שלהם ממון של גזל שדא תיכלא ככולא והכל נחשב ממון דגזל, ותו הדר שאין אפשרות לגבות ולפגוע בממון תחילה ורק נפרע בנפשן, וכדכתב הגאון מהרא"ל צונץ זצ"ל דוק ועיין.

דונמא לדבר מה שאמרו בכתובות (ס"ו ב) בא זה ואיכד את זה וכדפירש רש"י שם, ובני יקירי הרה"ג רבי שמואל יואל שליט"א העירני גם מדברי רבינו יהודה החסיד ז"ל בספר חסידים (סימן רי"ג): "וכן כמה ממון נאבד כשישנו עם ממון שנעשה בעולה", ועוד שם (סימן תרע"ג): "כסף של בעלי רבית וצרי עין ומגלחי מעות ביד מי שיגעו ירד מנכסיו לכן יזהר אדם", ויפה העיר חיליה לאורייתא. [ועיין בחיבורי וזאת ליהודה (סימן כ"ז)].

וחידוש נורא השמיענו רבינו הגדול בעל חתם סופר ז"ל בחידושו לתורה (פרשת כי תצא דצ"ג סע"ב): "מי שיש בידו גזלת העני, גם את ממונו שלו יאבד, וגם כל הצדקות אשר נתן יטרפו ממנו, כי בא זה פרוטה שאינה של יושר, רבית, גזל, אונאה, שקר במדות ומשקלות, ואיכד את ממון הישר, וגם את הצדקות שלו תספה ביום חרון אף ה' וכו', פן תקדש המלאה פירוש ממון שאינו של יושר וכו' את הזרע אשר תזרע היא הצדקה שניהם יתמו ויסופו", ועיין מה שכתבתי בענין זה בחיבורי הדר יעקב ח"א (סימן ל"ז) וצ"ב לכאן ודוק.

ולומר דהנהגת חסד זו דאין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחילה, היא הנהגת השי"ת דוקא עם בניו אהוביו, בני אברהם יצחק ויעקב, אבל לא עם בני נח, ולכן גבי דידהו פוגע בנפשות תחילה ולכן נענשו דור המבול בנפשות תחילה ולא בממונם - הא ליתא וכמבואר במקור הדברים, במדרש ויקרא רבה שם: "אין בעל הרחמים נוגע בנפשות תחילה ממי את למד מאיוב וכו', אף במצריים כן, ויסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים, ואחר כך ויך גפנם ותאנתם וישבר עץ גבולם ואחר כך ויך כל בכור בארצם ראשית לכל אונם" ע"ש, הרי שגם במצריים נהגה מידת רחמים זו ודוק.

ובראות דברי אלו כה כתב לי בני יקירי הרה"ג שמואל יואל שליט"א: "במדרש בראשית רבה (פכ"ח ס"ז) אמר רבי אלעזר (איוב כ"ב ב') אם לא נכחד קימנו, בתחילה אבד הקב"ה את ממונו, שלא יהיו אומרים לממונו הוא צריך ויתרם אכלה אש שהיו רואים בלריות של זהב נתכות באש, בדור המבול מישתעע", ובפירושו מהרז"ו שם כתב: "בתחילה אבד, כי אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה כמו שאמרו באריכות במדרש ויקרא רבה (פ"ז ס"ד) עכ"ל.

הרי דמהרז"ו ז"ל חולק וסובר דמידה זו דאין בעל הרחמים פוגע וכו' נאמרה אף קודם מתן תורה ועל דור המבול, אמנם יש לומר דמהמדרש אין הוכחה למהרז"ו ז"ל שהרי מפרש הטעם, שפגע בממונו דור המבול כדי שלא יאמרו לממונינו הוא צריך, ולא נתפרש במדרש דזה מטעם כפרה ואולי ישוב ודוק" עד כאן דברי בני שליט"א.

והאמת אומר דבעניותי לא הכנתי היטב קושיא הנ"ל שאיך בדור המבול כתוב אמחה את האדם וגו', מאדם עד בהמה וגו', והרי אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחילה, ובתחילה מעניש אדם בממונו, כמו שמצינו באיוב ע"ש, דהנה טעמא דמילתא דאין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחילה אלא פוגע בממונו וכו', הוא מצד רחמי השי"ת אשר אין רוצה בהשחתת העולם ואינו חפץ במות הרשע, ולכן בתחילה מתרה באדם וחוזר ומתרה ונפרע בתחילה מממונו וכו', ככתוב במדרש (שם) ובפסיקתא דרב כהנא ## עש"ב.

אבל כאן גבי דור המבול שכתוב בהם (שם ו' ג'): "ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה", ותרגם אונקלוס הגר ע"ה: "ואמר ה' לא יתקיים דרא בישא הדין קדמי לעלם, בדיל דאינון בשרא ועובדיהון בישיא ארכא יהיבת להון מאה ועשרין שנין אם יתובון", וכן פירש רש"י ז"ל: "לא ידון רוחי באדם, לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל האדם: לעולם, לאורך ימים הנה רוחי נדון בקרבי אם להשחית ואם לרחם לא יהיה מדון זה ברוחי לעולם כלומר לאורך ימים: והיו ימיו מאה ועשרים, עד מאה ועשרים שנה אאריך להם אפי ואם לא ישובו אביא עליהם מבול".

ורבינו בחיי ז"ל (שם) כתב: "והיו ימיו מאה ועשרים שנה, כלומר ומפני זה אאריך להם אפי ואקבע להם מאה ועשרים שנה שישובו בתשובה, ואם אינם חוזרים בתשובה יאבדו במבול", והרב הספורנו ז"ל כתב: "והיו ימיו. יהיה לו זמן לתשובה: מאה ועשרים שנה. שבין כך היה נח עושה התיבה ומוכיח אותם ומתרה בם כדברי רבותינו ז"ל".

ומבואר באר היטב שבעל הרחמים יתברך נתן להם ארכה וזמן רב מאה ועשרים שנה לשוב בתשובה, ושלח את נח להזהירם ולהתרותם, אם כן מה עוד צריך, ובכהאי גוונא תו אין

מידה זו נוהגת, אחר שהתרה בהם וחזר והתרה, ובציור כזה כבר אין צריך לגבות ממונם בתחילה אחר שהתירו עצמו למיתה, ועיין בדרשות הר"ן (הדרוש הששי) ודוק.

וזו לשון רבינו חיים נ' עטר ז"ל בספר אור החיים הקדוש שם: "ויאמר ה' לא ידון עוד מדת הרחמים הרמוזים בתיבת רוחי לעולם, הכוונה היא שלא יחזור בו מגזרתו עליהם לרעה כמנהגו הטוב אשר ינחם ה' על הרעה, בטענת כי הם מחומר קורצו, והוא אומרו ויזכור כי בשר המה, והוא אומרו בשגם הוא בשר, פירוש עם היות הוא בשר טענה זו וסניגוריא זו לא תועיל להם לחזור לדון אותם לרחמים" עכ"ל.

ומעמא דמילתא ד"סניגוריא זו לא תועיל להם לחזור לדון אותם לרחמים", כי כבר התרה בהם מאה ועשרים שנה ובהא סגי, וכדכתיבנא בס"ד.

ובענין זה דאין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחילה, מצאתי דבר חדש לרבינו הגדול בעל חתם סופר ז"ל בחידושו למסכת שבת (צ"ז א') שכה כתב: "החושד בכשרים לוקה בגופו, פירוש מה שאין כן בשאר העבירות אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחילה אלא בממונו, שהקב"ה דנו לזכות ועל ידי ממונו ישוב וישאר לו גופו, אך החושד בכשרים אינו נידון לזכות, אם כן אסור לפגוע בממונו כדי שישאר לבניו אחריו, דקיימא לן אפילו ממון מסור אסור לאבדו בידים דילמא נפקא מיניה בנין דמעלי עיין סוף בבבא קמא ושלחן ערוך ח"מ (סימן שפ"ח ס"ג) ע"ש" עכ"ל.

ג. בענין שדים

בראשית (ד' י"ח): "ויגברו המים וירבו מאד על הארץ ותלך התבה על פני המים, והמים גברו מאד מאד על הארץ ויכוסו כל ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים, חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים ויכוסו ההרים".

ורבינו החתם סופר זצ"ל בספר חתם סופר על התורה שם (דכ"ט רע"ב) כתב: "הא דגברו המים כל כך ללא צורך, דוודאי באיזה ימים כבר נימוח ונימוק כל אשר הארץ, נראה שהוא לכלות כל השדים אשר באויר העולם, דגם הם נימוחו, שהרי משום כך באו אל התיבה, כדפירש רש"י ז"ל" עכ"ל.

ובעניותי איני מבין דברות קדשו ז"ל, דאטו השדים נמצאים רק בט"ו אמה שמעל ההרים הגבוהים, ועיין היטב בדברי רבינו בחיי ז"ל בכיאוורו לתורה שם (פסוק י"ט), ואולי על פי דבריו יש להסביר וליישב העניין, וצ"ע.

ולרבינו הגדול הרמב"ן ז"ל בדרשתו המופלאה "תורת ה' תמימה" (דף קמ"ט) מצאתי שכתב: "כבר פירש רב האי גאון ז"ל בתשובה ואמר כי השכלים מהם שוכנים בשמים והם נקראים מלאכים, ויש מהם שוכני האויר בגלגלי היסודות והם הנקראים שדים, ומהם השוכנים בארץ והם הנקראים רוחות" וכו'. [ולדרכו דברי החתם סופר ז"ל, צ"ע].

ובתב רבינו בחיי ז"ל בכיאוורו לתורה שמות (כ' ד'): "ואשר במים מתחת לארץ, שלא יעשה צורת השדים שבתהום, ולמדך הכתוב בזה שארץ עומדת על המים, ועל כן אמר ואשר במים

מתחת לארץ, וכן הכתוב מעיד לרוקע הארץ על המים. ומן הידוע כי השדים נחלקים לשלשה חלקים, יש מהם שוכנים באויר בגלגלי היסודות, והם המחלימים את האדם בלילה, [א"ה ברכות נ"ז א']. ויש מהם שוכנים בקרבנו והם המחטיאים האדם, ויש מהם שוכנים בתהומות ים, ואלמלא נתנה להם רשות לעלות היו מחריבים את העולם. ודרשו רז"ל מתחת לארץ, לרבות השדים, וכן אמרו רז"ל מתחת לארץ לרבות הכוביא" עכ"ל.

ועוד עיין בדברי רבינו בחיי ז"ל בכיאורו לשמות (ד' י"א), ולויקרא (י"ז ז', ול"ב י"ז), ולבראשית (ד' כ"ב). ולגאון מאושפיצין ז"ל בספרו כמו השחר (מערכת ר' אות ג'), ועיין בחיבורי כנסת יעקב (דף קכ"ה) ע"ש.

והגאון המובהק מהרש"א רבין ז"ל מקארטשין בספרו עיני שמואל נדה (ט"ו ב' סימן ע"ה) כתב: "ויהיה הדבר לפלא בעיני אחשוורוש במה שאסתר לא תראה דם בשום פעם, והרי אסתר היתה נערה, ואם גם שידה היתה נכנסת במקומה (זה"ק ח"ג דרע"ו ע"א), והיא היה מראה לו דם, הנה נודע מה שאמרו בתלמוד שדם שדים ירוק הוא, ובזה היה אחשוורוש מבין שאינו דם אדם" וכו' עכת"ד.

ובעניותי כעת נעלם ממני היכן אמרו בתלמוד כן **שדם שדים ירוק הוא**, וגם למהדירי הספר הנ"ל לא ראיתי שציינו מקורו בתלמוד וצ"ב.

ומה שכתב בעיני שמואל שם שאסתר נערה היתה יש להעיר שרבותינו ז"ל נחלקו בת כמה היתה אסתר כשבאה לפני אחשוורוש, שיש אומרים בת ארבעים היתה, ויש אומרים בת שבעים וחמש (כמנין הדסה), ויש אומרים בת שמונים, וכדרשתם במדרש בראשית רבה (פט"ל סי"ב) ועיין תרגום אסתר (ב' ז'), וצריך לומר שכוונתו לאו דוקא "נערה", אלא רצונו לומר שאסתר עדיין היתה רואה דם ודוק.

ד. בענין וישאר אך נח

בראשית (ד' כ"ג): "וימח את כל היקום אשר על פני האדמה וגו', וישאר אך נח" וגו'. **ופירש** רש"י ז"ל: "וישאר אך נח, לבד נח זהו פשוטו, ומדרש אגדה גונח וכוהה דם מטורח הבהמות והחיות, ויש אומרים שאיחר מזונות לארי והכישו, ועליו נאמר הן צדיק בארץ ישולם".

וזו לשון רז"ל במדרש תנחומא (פרשת בראשית ט"ט): "אמר רבי לוי כל אותן שנים עשר חודש לא טעמו טעם שינה לא נח ולא בניו, שהיו זקוקין לזון את הבהמה ואת החיה ואת העופות, וכו', יש בהמה שאוכלת לשתי שעות בלילה, ויש אוכלת לשלשה, תדע לך שלא טעמו טעם שינה דאמר רבי יוחנן בשם רבי אליעזר ברבי יוסי הגלילי פעם אחד שהה נח לזון את הארי הכישו הארי ויצא צולע, שנאמר וישאר אך נח אך שלא היה שלם, ולא היה כשר להקריב קרבן, והקריב שם בנו תחתיו, ועליו נאמר הן צדיק בארץ ישולם", וכן הוא במדרש תנחומא הקדום (פרשת נח ט"ג), ובהערות (ס"ט) ציין לכל המקבילות בדברות חז"ל בזה ע"ש.

ועיין בספר הזהר הקדוש ח"א (דס"ט ע"א): "וישאר אך נח, אך למעוטי, דלא אשתארו בעלמא בר נח ודעמיה בתיבותא. רבי יוסי אומר חגיר הוה דאכיש ליה אריא, והא אוקמוה" ע"ש.

והאידנא זכיתי ובא לידי ספר זכירה לחיים מגאון עוזינו רבי חיים פאלאג'י ז"ל וראיתי לו שם בהגהותיו לספר הזהר דלעיל (ד"ה ע"א) שאחר שהביא מאמר הזהר דלעיל חגיר הוה נח דאכיש ליה אריא, כה כתב: "קשה למה דוקא אריה הכישו, ולא נחש ועקרב ושועל וכיוצא וכו', ואפשר לומר עם מה שאמרו בזהר שם (דס"ח ע"א) דנח שגג שלא הקריב קרבן מקודם דילמא ישכך ורגזא מעלמא ע"ש, והרי הקרבן בדמות אריה היה מתקבל, ולכן האריה הכישו על שנתעצל מלהקריב קרבן" עכת"ד וע"ש.

והגם שדברי פי חכם חן, נעלם ממני מדוע לא הביא דברי רבותינו ז"ל המפורשים בסיבת הדבר שאריה הכישו ולא חיה אחרת, והיינו על שנתאחר נח מלהביא לו לאריה מזונו וכו"ל, ולא אדע מדוע צריכים אנחנו לחפש טעמים חדשים.

ובפרט שהרי בספר הזהר שם אמרו מפורש: "רבי יוסי אומר חגיר הוה דאכיש ליה אריא, והא אוקמוה", וכבר מסורת בידנו שכל מקום שכתוב בספר הזהר האי לישנא "והא אוקמוה", רומז הוא לדרשת חז"ל בתלמודים ובמדרשים, וכמו שכתבו להדיא רבים ושלמים, עיין לרבינו הגדול הגר"א ז"ל בביאורו לספר תיקוני זהר (די"ז ע"א), ובספרו יהל אור לזהר שמות (דכ"ב ע"ד), ולגאון אדמו"ר רבינו צדוק הכהן זצ"ל מלובלין בספרו פרי צדיק (פרשת בחוקתי מאמר ד' דק"ג רע"א), ועוד לו שם (פרשת קרח מאמר ג' דס"ד ע"ב), וזכרוני שכן כתב גם הגאון רד"ל ז"ל, ועיין בחיבורי זכות יצחק ח"ב (ס"ס ב'), ובחיבורי הנכחי לקמן (סימן פ"א אות ה') ע"ש.

ואם כן בודאי הגמור כוונת ספר הזהר באומרו "והא אוקמוה", לדרשת רז"ל במדרשים (תנחומא דלעיל ועוד) שעל שנח נשתהא מלהביא לאריה מזונו הכישו ושיברו וכו"ל, ועיין בהגהות ניצוצי זהר (שם אות ט') ודוק.

ולפיכך נעלם ממני מדוע הוזקק רבינו חיים פאלאג'י ז"ל לביאורו ולא פירש כנ"ל, ומה גם שכבר רש"י ז"ל בפירושו לתורה הביא מאמר זה, ועיין בספר צוואה מחיים (אות ס"ח דף צ"ט דפוס חדש) שרבי אברהם פאלאג'י ז"ל העיד שהיה פירוש רש"י על התורה שגור על לשונו של אביו הגאון רבי חיים ז"ל והיה יודעו בעל פה ע"ש, זיע"א.

ודע עוד שמה שכתב הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל שהיה הקרבן בדמות אריה כנ"ל, הנה במסכת יומא (כ"א ב') אמרו שבזמן בית ראשון היתה האש רבוצה כאריה ובזמן בית שני היתה רבוצה ככלב, ויש לפרש שכל החילוק היה רק בצורת הרביצה, ולא שהיה שינוי בצורת האש, וכדכתב הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל.

ותו עיין לחד מן קמאי רבינו אליקים ממגנצא ז"ל בפירושו ליומא שם שכתב שהשינוי היה בגודל האש ולא בצורה, שבבית ראשון היתה האש גדולה כאריה, ובבית שני היה גודלה ככלב, אבל לא נזכר שהקרבן היה בדמות אריה, ולפי שעה לא ידעתי מנא ליה הא לגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל וצ"ע.

ועיין בספר שערי זהר ליומא שם, מה שהביא בענין זה, ובלי נדר יש לעיין ולברר במה שציין שם, וכעת לא איסתייעא מילתא.

ה. בענין אם המבול היה גם בארץ ישראל

בראשית (ח' י"א): "ותבא אליו היונה לעת ערב, והנה עלה זית טרף בפיה, וידע נח כי קלו המים מעל הארץ".

ובמדרש רבה שם (פ"ג ס"ו): "מהיכן הביאה אותו, [היונה לעלה הזית], רבי לוי אמר מהר המשחה הביאה אותו, דלא טפת ארעא דישראל במיא דמבולא, הוא שהקב"ה אמר ליחזקאל בן אדם אמור לה את ארץ לא מטוהרה היא, ולא גושמה ביום זעם".

ובן ראיתי בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל (שם) שתרגם: "ואתת לותיה יונתא והא טרפא דזיתא לקיט, דנסבתיא מטורא דמישחא" וכו'.

הרי שגם התרגום המיוחס ליונתן נקט וסבר שהיונה הביאה את עלה הזית מהר הזיתים, והיינו כרבי לוי דלעיל, ולפי זה יוצא דסבירא ליה לתרגום יונתן דלא ירד מבול בארץ ישראל, וכמבואר להדיא במדרש רבה וכו"ל.

וקשה לי דעיין בתרגום יונתן (שם פסוק כ') על הפסוק ויבן נח מזבח לה', שתרגם: "ובנא נח מדבחא קדם ה', הוא מדבחא דבנא אדם בעידן דאיטרד מן גנתא דעדן ואקריב עליה קרבנא, ועלוי אקריבו קין והבל ית קרבניהון, וכד נחתו מוי דטובענא איתצד, ובנייה נח" וכו'.

הרי שכאן נקט התרגום המיוחס ליונתן שהמזבח שבנה אדם הראשון נחרב ונסתר על ידי המבול, ואחר כך בנאו נח וכו"ל, ולפי זה בהכרח שירד המבול בארץ ישראל, שהרי אדם הראשון בנה את מזבחו באותו מקום שנבנה אחר כך המזבח בבית המקדש בירושלים, דהיינו בארץ ישראל, וכמפורש במדרש בראשית רבה (פ"ד ס"ט), ובפרקי רבי אליעזר (פרק כ"ג) וכן הוא ברמב"ם הלכות בית הבחירה (פ"ב ה"ב) ע"ש, ועיין בחיבורי יגדיל תורה ח"א (סימן ב') עיין שם. ולאור כל האמור יוצא שהתרגום המיוחס ליונתן ארכבא אתרי ריכשי אם המבול ירד בארץ ישראל או לא, ולכאורה דבריו סותרים זה את זה וצ"ע.

וראיתי בפירוש רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל בראשית (ח' י"א) שכה כתב: "והנה עלה זית טרף בפיה מפשוטו של פסוק זה יראה שלא נעקרו האילנות ולא נמוחו במבול, כי לא היה שם נחל שוטף, בעבור כי נתמלא כל העולם מים, אבל בבראשית רבה (פ"ג ס"ו) אמרו מהיכן הביאה אותו, רבי לוי אמר, מהר המשחה הביאה אותו דלא טפת ארעא דישראל במיא דמבולא, הוא שהקדוש ברוך הוא אמר ליחזקאל בן אדם אמור לה את ארץ לא מטוהרה היא לא גושמה ביום זעם, רבי בירי אמר, נפתחו לה שערי גן עדן והביאה אותו.

והנה כוונתם שנעקרו האילנות ונמוחו במקומות המבול, ואף כי יהיה העלה נבל, וכן אמרו (שם פ"ל ס"ח) אפילו איצטורבולין של ריחים נמוחו במבול, ודרשו בו אבנים שחקו מים.

ומאמרם "דלא טפת ארעא דישראל במיא דמבולא", שלא היה עליה גשם המבול, כדכתיב לא גושמה, ולא נפתחו בה מעינות תהום רבה, אבל המים נתפשטו בכל העולם וכסו כל ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים, כמו שכתוב מפורש (לעיל ד' י"ט), ואין סביב ארץ ישראל גדר לעכב המים שלא יבאו בה, וכך אמרו בפרקי רבי אליעזר (פרק כ"ג), ארץ ישראל לא ירד עליה מי המבול מן השמים, אלא נתגלגלו המים מן הארצות ונכנסו לתוכה, שנאמר בן אדם אמור לה [את ארץ לא מטוהרה היא לא גושמה ביום זעם], והנה לדעת רבי לוי, מפני שלא ירד בארץ ההיא הגשם השוטף ולא נפתחו עליה ארובות השמים, נשאר בה האילנות, ובכל העולם נשברו ונעקרו במבול ומטרות עזו.

ואני תמה על מאמרם "מגן עדן", אם כן לא ידע נח שקלו המים מעל הארץ, כי שם לא נכנסו מי המבול, ואולי היו שעריו סגורים שלא יכנסו שם המים, וכאשר קלו המים נפתחו, ומדעתם זו אמרו שם (ב"ר פל"ו ס"ג) ויטע כרם (לקמן ט' כ'), ומהיכן היה לו, אמר רבי אבא בר כהנא בכניסתו לתיבה הכניס עמו זמורות לנטיעות, יחורים לתאנים, גרופיות לזתים". עד כאן דברות רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל.

ולפי דרכו של הרמב"ן ז"ל דאכן לא היה המבול בארץ ישראל, אלא שנתגלגלו מי המבול לארץ ישראל, אתי שפיר הכל, ועולים יפה דברי המיוחס ליונתן במה שאמר שהמזבח שבנה אדם הראשון נימוח מהמים, וקל וחומר מרחיים, אבל האילנות נתקיימו, וכדכתב הרמב"ן ז"ל עצמו ודוק.

ומה שיש לעיין בדברי רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל, כי לכאורה צ"ע מהסוגיא דזבחים (ק"ג ב') דאיתא התם דלרבי יוחנן כלל וכלל לא היו מים בארץ ישראל ע"ש, וכן מכלל הסוגיא שם נשמע לכאורה דלא כרמב"ן ז"ל, כבר עמדו בזה האחרונים ז"ל, עיין לגאון רד"ל ז"ל בבאורו לפרקי רבי אליעזר (פכ"ג אות ל"ד), ולהרה"ג יעקב שברדן ז"ל (אחיו דהגאון מהרש"ם ז"ל) בקונטרס זכור זאת ליעקב הנדפס בסוף דעת תורה הלכות שחיטה (אות ב' דקפ"ז ע"א) ועוד ואכמ"ל.

ובהא דרבי יוחנן סובר בזבחים שם שלא ירד מבול בארץ ישראל, ראיתי דבר נחמד מהגאון רבי מאיר שניפישקער ז"ל מו"ץ דק"ק ווילנא הובא בקובץ התורני היקר "כרם שלמה" דבאבוב (גליון ר"ז דף פ') שפירש מאמרם במדרש בראשית רבה (פכ"ח ס"ג): "ויאמר ה' אמחה את האדם, רבי לוי בשם רבי יוחנן אמר אפילו אסטרובלין של רחיים נמחה. רבי יהודה בר סימון בשם רבי יוחנן אמר אפילו עפרו של אדם הראשון נמחה כד דרשה רבי יהודה בציפורי בציבורא ולא קיבלו מיניה" ע"ש.

ויש לומר שהטעם שלא קבלוה מיניה שהרי **רבי יוחנן** גופיה אמר שלא ירד מבול בארץ ישראל כנ"ל, ואם כן איך רבי יהודה בר סימון אמר שאפילו עפרו של אדם הראשון שנקבר במערת המכפלה בארץ ישראל נמחה, והרי מבול לא היה בארץ ישראל כלל אליבא דרבי יוחנן" ודפח"ח. [וכבר כתב כן בהוספות מכתב יד לפירוש עץ יוסף למדרש רבה שם הוצאת וגאשאל].

מיהו יש לעיין שהרי רבי יוחנן עצמו בסנהדרין (ק"ח א') סובר דחמי טבריה הם נשארו מימי המבול, והרי לדידיה לא ירד מבול כלל בארץ ישראל, ועיין בזה בספר ליקוטי סופר ח"א

(דמ"ח ע"ב), ושו"ת חקל יצחק (סימן פ"ה), ושו"ת כוכבי יצחק ח"ב (דף ס'), ושם ח"ג (דף רמ"א), ועיין מה שכתב בזה בספר מרגליות הים לסנהדרין שם (אות ט') ומדבריו שם יש לעיין בהאמור עיין ותבין.

אמר הצעיר יעקב חיים סופר נר"ו: אף שבס"ד הסברנו דברי התרגום מיוחס ליונתן ושלא תמצא בו סתירה וכנ"ל, באמת לא אוכל לכבוש דעתי, ואומר, שדרך לימודי בס"ד בתרגום המיוחס ליונתן, ראיתי שמנהגו להיות כמדרש המלקט בתוכו דעות שונות וחלוקות, והרי הוא "כשיטה מקובצת", ובמקום אחד נוקט מפרש ומתרגם כשיטה אחת, ובמקום אחר נוקט מפרש ומתרגם כשיטה אחרת, **אף על פי שהשיטות חלוקות אהרדי ואינן עולות בקנה אחד**, צא ולמד.

ובחיבורי טוב להודות ח"א (סימן י"ז דף נ"ד) הראיתי בעליל כזאת גם ביחס לתרגום ראשון לאסתר, ושכן מנהג בעל ילקוט שמעוני, ובעל מדרש הגדול, שמביאים בכפיפה אחת שיטות החולקות זו על זה, ועיין שם ראיתי לזה בס"ד, ודון מינה לנדון דידן. [ועיין בחיבורי הנכחי לקמן (סימן רל"ו אות א') וצרף לכאן].

והרי זה כעין שמצינו בפירוש רש"י ז"ל לתורה שמביא בפירושו שני מדרשים החלוקים זה על זה, וכמו שכתב הגאון רבי דוד פארדו ז"ל בספרו משכיל לדוד (פרשת כי תשא דפ"ב רע"ד): "ושמא כך מצא רש"י בשני מדרשים וכתבן, אף על גב דמי ששנה זו לא שנה זו, כך דרכו בכמה מקומות וכו', וכן בכמה דברים אורחיה בהכי וכמו שכתב הרא"ם ז"ל בכמה מקומות", ודברי הרא"ם ז"ל מצאתים בכראשית (א' א' ד"ה שאם), ושמות (כ"ג י"ט ד"ה ובג'), ודברים (ו' ה') ועוד.

והגאון באר שבע ז"ל בספרו צדה לדרך על התורה (פרשת בלק עה"פ ושני נערי עמו דקפ"ז ע"א) כתב: "וידוע מנהגו של רש"י ז"ל בפירושו לתורה שרגיל לפרש במקום אחד אחרי אגדה אחת, ובמקום אחר אחר אגדה אחרת" עכ"ל, ועיין היטב בדברי הפירוש המיוחס לרבינו עובדיה מברטנורה ז"ל על פירוש רש"י לתורה הנקרא בשם "עמר נקא" שמות (ט"ו ט' עה"פ אריק חרבי) ע"ש.

ובן כתבו עוד הגאון רבי אברהם משכיל לאיתן ז"ל בהגהות מצפה איתן עירובין (ל"ח ב'), והגאון רבי יעקב שור ז"ל בהגהות עיתים לבינה שעל ספר העיתים (דף רי"ח אות קע"ב), ובספרו משנת יעקב (דף ד'), ובספר יד אליהו נדרים (ל"א ב') כתב: "דרכו של רש"י בפירושו לתורה לפרש בפסוק אחד פירושים שונים לכל מקום לפי הנראה לו כידוע" ע"ש, ועיין בחיבורי וזאת ליהודה ח"א (דף קכ"ו), ובחיבורי טוב להודות ח"א (סימן י"ז דף נ"ד), ובחיבורי שם בצלאל (ריש דף רס"ז) ע"ש. [ועם שרבים ושלמים מרבותינו ז"ל כתבו כן, ומהם מגדולי וממובהקי נושאי כלי רש"י על התורה וכנ"ל, ראיתי מי שחלק על יסוד זה הוא הר"ב דבק טוב ז"ל על פירוש רש"י לתורה (בכללים שבראש הספר כלל כ"ד) עיין שם מה שכתב בזה בארוכה].

ואם אכן צודקים וכנים אנחנו בזה, אזי מעיקרא לא קשיא הסתירה לעיל בדברי המיוחס ליונתן, כי במקום אחד (ח' י"א) העתיק כדעת האומר שהמבול היה גם בארץ ישראל, וכן סבירא ליה לריש לקיש בזבחים (סם), ולכן על ידי המבול נהרס ונסתר ונמחה המזבח שבנה אדם הראשון במקום המזבח, ובמקום אחר (ח' כ') נקט המיוחס ליונתן כסברת רבי לוי ורבי יוחנן שלא היה מבול בארץ ישראל ודוק.

ולפי דרכינו זו יובן גם מה שהתרגום המיוחס ליונתן בראשית (ל"ח כ"ה) תרגם **שיהודה** הוא הוא שהביא כתונת יוסף ליעקב אביו ואמר הכר נא הכתונת, ואילו לעיל (ל"ז ל"ב) כתב התרגום המיוחס ליונתן **שבני בלהה ובני זלפה** הם הם שהביאו הכתונת ליעקב, ועמד על המפרש בפירוש יונתן שם והניח בצ"ע, ולדרכינו אתי שפיר ודוק.

ולדרכינו אתי שפיר נמי שבמיוחס ליונתן בראשית (מ"ו י"ז) כתב **ססרה** בת אשר היא שבשרה ליעקב אבינו שבנו יוסף חי, ואילו שם (מ"ט כ"א) כתב **שנפתלי** הוא שבישר ליעקב שיוסף חי, וכבר תמה בזה המפרש שם, ולדרכינו גם זה מיושב ואתי שפיר, ומכל המקומות הללו שומע אתה כאשר כתבנו וייסדנו בס"ד שמנהגו של התרגום המיוחס ליונתן להביא בתרגומו שיטות החולקות אהדדי וכמשנ"ת לעיל.

וראיה נוספת אביא, הנה בתרגום יונתן במדבר (ב' ג') כתב שמחנה ישראל היה שתיים עשרה מיל אורך ושתיים עשרה מיל רוחב ע"ש, ולעומת זה בתרגום יונתן שם (כ"א ל"ה) ועוד שם (כ"ה ז') כתב שמחנה ישראל במדבר היה ששה פרסאות, ולכאורה סותר דברי עצמו, ולהאמור לא קשיא מידי ודוק.

ו. בענין אם הקשת נראית בלילה

בראשית (ט' י"ג): "את קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית ביני ובין הארץ, והיה בענני ענן על הארץ ונראתה הקשת בענן, והיתה הקשת בענן וראיתה לזכר ברית עולם בין אלהים ובין כל נפש חיה בכל בשר אשר על הארץ".

ובמסכת ראש השנה (כ"ג ב'): "אמר רבי יוחנן מאי דכתיב המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו, מעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה, ולא פגימתה של קשת, פגימתה של לבנה דחלשה דעתה, פגימתה של קשת דלא לימרו עובדי החמה גירי קא משדייא".

ופירש רש"י ז"ל: דלא לימרו עובדיה, העובדין את החמה: גירי קא משדייא, החמה הזאת חצים היא יורה, להלחם בכופרין בה, שהיורה בקשת נותן פגימת הקשת לצד פניו".

ובתבו תוספות שם (כ"ד א'): "גירי קא משדייא, בלבנה אין לחוש אם רואה פגימת הקשת, דאין קשת אלא ביום, ואז הלבנה כשרגא בטיהרא, ולא אמרי עובדיה גירי קא משדייא".

ומבואר דאין קשת אלא ביום, וכבר כתבתי בזה בארוכה בחיבורי כרם יעקב (סימן ה') עש"ב, ובמהדרה בתרא (כת"י) באנו בזה בכפלים לתושיה בס"ד, השי"ת יעזורני להדפיס כל חידו"ת בקרוב אמן.

ובאן עוד אעורר שראיתי אחד מתקיפי קמאי רבינו אלעזר מגרמיזא ז"ל בעל הרוקח בפירושו לתורה בראשית (פרשת נח דף קט"ו) שכתב: "מלהט הקשת ומחמימותו נראה הקשת כשתראה מטר והחמה זורחת, ולכך אין הקשת מתראה לא בלילה, ולא (בימות הגשמים) [בימות החמה]" עכ"ל, וכן שם (ראש דף קי"ח) כתב: "מעולם לא נראתה הקשת בלילה".

ועוד מצאתי בס"ד לבעל הרוקח ז"ל בפירושו לתורה במדבר (פרשת שלח דף ס') ששם חזר וכתב: "כמו שהקשת נראה ביום ולא בלילה, כך ציצית נוהגת ביום דוקא" ע"ש.

אבל הנה עיין לבעל הרוקח ז"ל עצמו שם (פרשת נח דף קט"ז) שכתב: "זאת אות הברית, בין ביום בין בלילה, בין בימות החמה בין בימות הגשמים, בין לעליונים בין לתחתונים" עכ"ל.

ולכאורה צ"ע בתרתי, חדא דכאן כתב בעל הרוקח ז"ל דאפשר דתראה הקשת בלילה ותו דאפשר שתראה הקשת בימות החמה, והרי זה בתרתי לא כמו שכתב לעיל, וצ"ע.

ושמעתי מחכם אחד שליט"א שהרשב"ץ ז"ל בספרו מגן אבות (בחלק הפילוסופי) כתב לבאר דברי התלמוד בכתובות (ע"ז ב') ששאל רבי שמעון את רבי יהושע בן לוי אם נראתה הקשת בימיו, דהינו שכשישראל עושים רצונו של מקום הגשמים יורדים בלילי רביעיות וכן בלילי שבתות כאומרם בתענית (כ"ג רע"א), ואז אין הקשת נראית, עד כאן שמעתי. [כעת אין הספר הנ"ל תחת ידי].

ולפי זה מבואר יוצא מפי רב קדמון גדול מאד הרשב"ץ ז"ל והוא "גדול המורים" כלשון רבותינו (הבאתים בחיבורי תפארת יצחק דף ק"א) שאין הקשת נראית בלילה ודוק היטב.

ודע שמצאתי בס"ד לגאון עיר התורה פאס, (נולד בסביבות שנת תק"ס לפ"ק), מר ניהו רבה רבי ידידיה מונסונייגו ז"ל בספרו היקר קופת הרוכלים (דף ש"א אות ל"ז) שכה כתב: "בשנת ת"ל לפ"ק נראתה הקשת בלילה כמו שנראית ביום" עכ"ל. [שוב ראיתי שהם דברי הרב מדרש תלפיות (מערכת ד' דפ"ח ע"ב) משם ספר צמח צדק, אבל הוא ט"ס וצריך לומר צמח דוד עיין שם ותמצא].

והגאון הקדוש מווערבוי רבי יצחק ווייס זצ"ל הי"ד כתב: "וגם כמה מעוררים בענין מראות השמים, שראו אור ד' משפטים בשנת תרצ"ט, כל הרקיע מאיר כאש בשלהבת, וכזאת ראינו בעינינו בליל שושן פורים אחר תפילת מעריב, בשנת ת"ש, ויש ראו גם כן בזמנים שונים קשת בלילה", הובא במאמר "תולדותיהם של צדיקים" (בראש ספרו שו"ת שיה יצחק סוף דף מ"א), ודוק היטב וצ"ע, ועיין בדברי בחיבורי כרם יעקב שם בס"ד.

ובעדותם ז"ל שראו קשת בלילה, כן ראיתי שכתב חד מן קמאי ז"ל בספר שבילי אמונה (סוף נתיב ב'): "אפשר שתראה הקשת בלילה כשהירח שלם, ובלבד בעת עלותו או בעת שקעו, והקשת הנראית בלילה היא יותר לבנה מהנראית ביום", ועיין בספר פסקי תשובה ח"א (סימן ל"א) ובהערות שם, ועיין שו"ת רבבות אפרים ח"ו (סימן ק"ג) ע"ש. [והעירוני שגם בספר שער השמים (מ"א ש"ז) כתב שיתכן שתראה הקשת בחצי החדש ובמשך חמישים שנה נראתה הלבנה שתי פעמים בלילה, ואינו תחת ידי כעת, עיין שם].

ועוד יש להבין גבי אם הקשת נראית בלילה שזה ממש כמחלוקת במציאות, שיש אומרים שנראית בלילה, ויש אומרים שלא נראית הקשת בלילה וכנ"ל, ועיין כרם יעקב שם, ומה שהבאתי שם משו"ת מהרש"ם ח"ב (סימן קכ"ד), ועיין בחיבורי הנכחי לקמן (סימן פ"ח הערה ט', וסימן מ"ה, וסימן צ"ז אות ב') מה שהבאנו שם בענין מחלוקת במציאות, וצריך לכאן, ועיין בזה בארוכה בחיבורי כנסת יעקב (קונטרס ו' דף קמ"ג), ובחיבורי כרם יעקב (דף מ"ב, ודף נ"ד) ואכמ"ל.

תדפיס מספר שנות חיים כת"י - ענייני אריכות ימים

סימן ב

בענין הדברים שמכפרים עוונות האדם הם גם מאריכים ימים

ואכן צא וראה לגאון חיד"א ז"ל בספרו עבודת הקודש (צפורן שמיר סימן י') שמנה **שלשה עשר** דברים האמורים בדברי רז"ל שהעושה אותם יזכה שימחלו לו על כל עוונותיו, וראה נא ראה שממש על כל אותם שלשה עשר דברים הללו אמרו ז"ל שזוכה לאריכות ימים, וכדלקמיה בס"ד.

א. כל העונה אמן יהא שמייה רבא מברך בכל כחו, אפילו היה בו שמץ מינות מוחלין לו (שבת קי"ט ב') - ועיין בחיבורי הנכחי (ערך אמן יהא שמייה רבה) שהבאתי שהעונה אמן יהא שמייה רבה מאריך ימים.

ב. כל השומר שבת כהלכתו, אפילו עבד עבודה זרה כאנוש מוחלין לו (שבת קי"ח ב') - ועיין בחיבורי הנכחי (ערך שבת) שהבאתי שהשומר שבת מאריך ימים.

ג. כל המעביר על מידותיו, מעבירין לו על כל פשעיו (ראש השנה י"ז א'). ועיין במורה באצבע (סימן א' אות ו') - ועיין בחיבורי הנכחי (ערך מעביר על מידותיו) שהבאתי שהמעביר על מידותיו מאריך ימים.

ד. כל השומע אגדה מפי הדורש ועונה אמן יהא שמייה רבא, מכפרין לו עוונותיו. (חסד לאברהם מעין ב' נהר ל', ועיין מדבר קדמות מערכת ד' אות י"ד) - עיין לעיל אות א'.

ה. כל האומר שירת הים בשמחה, ובעצמו שיער כאלו הוא ניצול מהים, ופרעה וחילו הם נטבעו, ואמר שירה, הנה משורר ששיעיר כך מכפרים לו עוונותיו - ועיין בחיבורי הנכחי

יש לי לדון ולומר בס"ד שכל אותם דברים שלימדנו רז"ל שהם **מכפרים** כל עוונותיו של אדם, הן הם גם **מאריכים** ימיו של אדם, וטעמא דמילתא אחר דלימדנו רבי חנינא בן דוסא בברכות (ל"ג א') שאין הערוד ממית אלא החטא ממית, ובמדרש שמות רבה (פ"ג ס"ב) אמרו ואין הנחש ממית אלא החטא ממית, וכתב רש"י ז"ל תהלים (ק"ז י"א): "אין פורענות באה על האדם אלא בעונו", ורש"י ז"ל איכה (ג' ל"ב) כתב: "האדם מביא עליו יגון בשביל עונו", ושם (פסוק ל"ח) כתב: "כל איש ואיש יתאונן על חטאיו כי הם המביאים עליו הרעה", ועיין לו שם (פסוק ל"ג), והיינו מאמרם בשבת (נ"ה א') אמר רב אמי אין מיתה בלא חטא, ואין יסורים בלא עון ע"ש.

ורש"י ז"ל בפירושו לתורה שמות (כ' כ"ב) הביא דברי רז"ל שהמזבח נברא להאריך ימיו של אדם, ופירש מהר"ל ז"ל בספר גור אריה שם: "המזבח הוא המאריך ימים, פירוש, כי המזבח מכפר החטא המקצר ימיו של אדם, והוא מזיח את החטאים, ומאריך ימיו של אדם" ודוק.

דון מינה שאם אין חטא לא ימות, אם כן יש לומר שבזה שאדם עשה דבר שבו נתכפרו עוונותיו - אזי לא ימות כי בהסתלק הסיבה יבוטל המסובב, וראיתי שכבר כתב כן הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו תוכחת חיים (פרשת חיי שרה דף ק"ה): "כיון שעל ידי הליכה לארץ ישראל זוכה שימחלו עוונותיו - הוא זוכה לאריכות ימים לו ולבניו", ודוק.

דצדיקייא, קב"ה אכריז עליה וסר עונך
 וחטאתך תכופר, ועליה כתיב יראה זרע **יארין**
ימים (זהר ח"ג דנ"ז ע"ב), ועיין באריכות בזה
 בחיבורי הנכחי (ערך הספד על חכם).

יג. כל מי שנעשה לו נס ואומר שירה, בידוע
 שנמחלו עונותיו (מדרש תהלים פ"ח) - עיין
 לעיל אות ה'.

ואני יעקב הקטן מוסיף על דברות קדשו של
 הגאון חיד"א ז"ל בדברים המכפרים
 עונות האדם, וגם עליהם אמרו שהעושה
 אותם זוכה לאריכות ימים ושנות חיים.

יד. הקורא קריאת שמע בעונתה מוחלין לו על
 כל עונותיו, כדאמרו חז"ל במדרש, הביא
 הדברים רבה של עיר התורה חלב, הוא הגאון
 המובהק רבי אברהם ענתבי ז"ל בספרו אהל
 ישרים (שער התשובה דף קס"ג), ועוד עיין לו שם
 (שער הגמול דף ק"ט) ע"ש - ועיין בחיבורי הנכחי
 (ערך קריאת שמע בעונתה), שהבאתי שעל ידי
 זהירות בקריאת שמע בעונתה זוכה לאריכות
 ימים ע"ש. [ועיין גם בערך שינה של שחרית].

יז. כיבוד אב ואם. כל המכבד אבותיו מוחלין
 לו על כל עונותיו, דכתיב הכא ויאמר
 אעשה כדברך, וכתיב התם ויאמר ה' סלחתי
 כדברך - כן כתב הרב הקדוש רבי שלום שבזי
 ז"ל בספרו חמדת הימים (פרשת ויחי), הובא
 בהערה לספר חרדים (ספ"ע דף ש"ז). ועיין
 בחיבורי הנכחי (ערך כיבוד אב ואם) שהבאתי
 שעל ידי כיבוד אב ואם מאריך ימים ככתוב
 בתורה, ועיין בחיבורי ויחי יעקב (סימן ג')
 ואכמ"ל.

יח. תורה בחצות. הקם בחצות לעסוק בתורה
 עונותיו מתכפרים - כן כתב בראשית
 חכמה (שער הקדושה פ"ז דקע"ה ע"ב). ועיין
 בחיבורי ויחי יעקב (סימן נ"ה), ובחיבורי הנכחי

(ערך שירה) שהבאתי שעל ידי שירה מאריך
 ימים.

י. כל הבוכה ומתאבל על אדם כשר, מוחלין
 לו על כל עונותיו (שבת ק"ה ב') - ועיין
 בחיבורי הנכחי (ערך הספד על אדם כשר) שהבאתי
 שהבוכה וסופד לאדם כשר מאריך ימים.

יא. כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכולו, שני
 מלאכי השרת אומרים לו וסר עונך וחטאתך
 תכופר (שבת קי"ט ע"ב) - עיין לעיל אות ב'.

יב. יסורין ממרקינן עונותיו של אדם. ואם קבלם
 מאהבה יראה זרע, **יארין ימים**, וחפץ ה'
 בידו יצלח (ברכות ה' א' וב'). ואפשר דהיסורין
 דין, והוא מקבלם באהבה חסד, ומתמתקין
 הדינין, והיה שכרו בני חיי ומזוני דבמזלא
 תליין. [ועיין בחיבורי הנכחי (ערך יסורין)].

יג. כל העוסק בסדר קרבנות, כאילו הקריבם,
 ומוחלין לו על כל עונותיו, ומליצי יושר
 מלמדין עליו זכות בשמים - ועיין בחיבורי
 הנכחי (ערך קרבן) שהבאתי שעל ידי עסק
 הקרבנות מאריך ימים.

יד. כל העוסק בתורה לשמה, עונותיו מתכפרין,
 ורבו מעלותיו כמו שאמרו פרק קנין תורה
 (אבות פ"ו מ"א) - ועיין בחיבורי הנכחי (ערך
 תורה), ובחיבורי ויחי יעקב (סימן י"ט), שהארכתי
 שעסק התורה מאריך ימים. [ועוד עיין בזה שם
 בוויחי יעקב (סימן י"ז וסימן י"ח)].

יז. כל המתעטף בציצית, ומניח תפילין, וקורא
 קריאת שמע, ומתפלל, מוחלין לו על כל
 עונותיו - ועיין בחיבורי הנכחי (ערך ציצית וערך
 תפילין) שהמתעטף בציצית, והמניח תפילין,
 מאריך ימים.

יח. כל המצטער ובוכה ביום הכיפורים
 כשקורין פרשת אחרי על אבודתו

לשב בתשובה (ערך אמן דכ"ט ע"א) כתב: "כל העונה אמן בכל כוחו מוחלין לו על כל עונותיו". [ולפי שעה מקורו נעלם ממני אבל אין כוונתו לאמן יהא שמיא רבה אלא על עניית אמן גרידא כמתבאר בדבריו שם].

הרי שערכנו לפניך חי דברים שאמרו עליהם שהם גורמין מחילת העוונות, והראנו בס"ד דכל אותם שמונה עשרה דברים עצמן, הן הם מאריכים ימי האדם, ומינה יש ללמוד שבכל דבר שאמרו רז"ל שמכפרין עוונות האדם [כגון העושה עבירה ומתבייש בה מוחלין לו על כל עוונותיו (ברכות י"ב ב)], הם גם מאריכים ימים ומביאים שנות חיים ודוק היטב.

זוכיתי בס"ד ומצאתי בפירוש הגאון מהר"ם אלשיך ז"ל על קהלת (ג ט'): "העמל בתורה ומצות יאריך ימים גם בעולם הזה כנודע, כענין רבה ואביי שהאריכו ימים על ידי תורה וגמילות חסדים, כי בזבח ומנחה אינו מתכפר, כי אם בתורה וגמילות חסדים", ומבואר שהטעם שתורה וגמילות חסדים מאריכים ימי האדם, היינו משום שהם מכפרים העון, ולא הנחש ממית אלא החטא ממית, וכאשר ביארנו בס"ד. [ועיין היטב בדברי הגאון מהר"ם אלשיך ז"ל שמות (כ"ה י"א) עש"ה ודוק].

ודע דהנה לעיל בסימן הקודם, נתבאר מפי סופרים וספרים, דכל שיש דיבוק לשכינה יש חיים עש"ב, וכאן בדברינו נתבאר טעם נוסף המזכה את האדם בחיים, והוא שכל שיש מחילת העוונות זוכה לחיים, כי אין הערוד ממית אלא החטא ממית, ולכאורה הם שתי סיבות עצמיות נפרדות לזכות לשנות חיים.

ועכשיו רואה אני שיש לומר דהני תרי טעמי בני חדא ביקתא אינון, וכחדא מילתא

ערך (תפילה ככוונה) שהבאתי שעל ידי לימוד תורה בחצות זוכה לאריכות ימים.

יז. ענוה, קיימא לן מידת הענוה מאריכה מאריך ימים, וככתוב בספר משלי (כ"ב ד): "עקב ענוה יראת ה' עושר וכבוד וחיים", ובפירוש הראב"ע ז"ל שם כתב: "עקב ענוה, סוף ענוה מסבבת יראת ה', כענין מצוה גוררת מצוה, ומסבבת לעניו עושר וכבוד, וחיים שיאריכו ימיו". והארכתי בענין זה שענוה מביאה לאדם חיים ואריכות ימים בחיבורי ויחי יעקב (סימן ט"ל), ובחיבורי הנכחי לקמן (ערך ענוה) עיין שם באריכות. [ודע כי פירוש הראב"ע ז"ל לספר משלי, לא מהראב"ע ז"ל יצא, אלא הוא פירושו של רבי משה קמחי ז"ל אחיו של הרד"ק ז"ל, ויש לי ראיות לזה, ועיין בזה בספר שרי האלף ח"א (דף קל"א ודף קנ"ד) ואכמ"ל].

ונודע שעל ידי מידת הענוה מוחלין לו על כל עוונותיו, וזו לשון הגאון חיד"א ז"ל בספרו פני דוד (פרשת נח אות ו'): "הענו הוא כאילו הקריב כל הקרבנות כמו שאמר רבי יהושע בן לוי (בסוטה ה' ב'), ובזה אם היה לו איזה דבר [עון] - בענוה ניצול, דהוה ליה כמקריב קרבנות ונסלח לו", ושם בפני דוד (פרשת בא אות י"ב) כתב: "הענו באמת מעלה עליו כאילו הקריב כל הקרבנות (סוטה הנ"ל), ואמרו שם דהשכינה עמו ואמרו ז"ל בשבת (נ"ו א') אפשר דשכינה עמו ובא לידי חטא, ואם כן הענו אינו חוטא, ואם תמצוי לומר שחטא, מתכפר לו בענוה, כמו שהקריב כל הקרבנות כולם", ועוד לו שם (פרשת יתרו אות ט'), ובספרו כסא דוד (דרוש ז' לשבת הגדול ד"ה א"נ ד"כ ח"ב), ובספרו חומת אנך (שמות אות א') ועוד שם (פרשת עקב אות ו') עש"ב.

חי. ברכות (מ"ז ב') המאריך באמן מאריכין לו ימיו ושנותיו, ובספר זמן בית דין בתיקונים

אתמהא כנ"ל, ולהאמור יוצא דטעם השראת השכינה וטעם מחילת עון אחד הוא דוק והבן. ודע כי יסוד זה שכל שיש השראת שכינה מתיירא האדם לחטוא וניצול מהיצר, האריך בו הגאון חיד"א ז"ל במקומות הרבה בחיבורי קדשו, עיין לו בספרו יוסף תהלות תהלים (פ"ה ט', וק"ט נ"ה), ובכל הנסמן בהגהות ירבה תהלות שם, ובספרו חדרי בטן (פרשת תרומה אות י"ד) ובכל מה שנסמן בהגהות שם, ואני מוסיף עוד מה שלא ציינו שם, דעיין לחיד"א ז"ל בספרו ראש דוד (פרשת ויצא, ופרשת שמות, ופרשת תרומה, ופרשת ויקרא, ופרשת קדושים), ובספרו כסא דוד (דרוש י"ב דנ"ב ע"ד, ודרוש י"ד), ובספרו רוח חיים (דרוש א' ד"ט ע"ב, ודרוש י"א דקע"ט ע"א), ועיין בספר נפש חיים (מערכת ש' אות נ"ו), ובספרו עיני כל חי (דפ"ט ע"ד) ואכמ"ל. [ועיין בחיבורי מנוחת שלום חיי"ב (סימן כ"ט) ודוק].

ועם יסוד האמור שכל שיש מחילת העון - אין מיתה, ולכך יאריך ימים, ביארתי בס"ד בחיבורי הנכחי שנות חיים הרבה דברים שאמרו ז"ל עליהם שהם מאריכים ימים, עיין ערך הדלקת נרות בבית הכנסת, וערך הכנסת אורחים, וערך זיכוי הרבים, וערך חידושי תורה, וערך ימשוך ידו מהסעודה, וערך כיבוד אב ואם, וערך כתיבת ספר תורה, וערך מילה, וערך נישואין, וערך פיוטים, וערך פרק שירה, וערך צדקה, וערך צער השכינה, וערך קרבן, וערך קריאת שמע בעונתה, וערך תהלים, וערך תשובה, ודוק.

הם, שמצאתי לגאון רבי יצחק פאלאג'י ז"ל בספרו יפה ללב ח"א (סימן כ"ד אות י"ח ס"ק כ' דנ"ג סע"א) שהביא דברי רבותינו במסכת שבת (נ"ו א'): "אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל האומר דוד חטא - אינו אלא טועה, שנאמר ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו, אפשר חטא בא לידו ושכינה עמו", והביא גם דברי הגאון חיד"א ז"ל בספרו חומת אנך מלכים א' (ח' נ"ז) שכתב שכל שיש השראת שכינה מתיירא האדם לחטוא, ע"ש.

ושם ביפה ללב פירש בזה את המובא בשערי תשובה על שלחן ערוך או"ח (סימן כ"ד אות ד') דעם שמצוה אפילו בעידנא רק אגוני מן היסורין אבל לא מצילה מהיצר, כדאמרו בסוטה (כ"א א') ע"ש, מכל מקום מצות ציצית מעלתה גדולה ורב גבורה ומצילה גם מיצר הרע כההיא עובדא דמנחות (מ"ד א'), [ועיין מהרש"א שם מ"ג ב'], וטעמו של דבר, כיון שעל ידי ציצית זוכה להשראת שכינה, כדאמרו בספרי (פרשת שלח פסקא קט"ו), ובבלי מנחות (מ"ג ב') וירושלמי ברכות (פ"א ה"ב), אם כן מובן שהלובש ציצית ניצול מן היצר הרע ומן החטא דאפשר שכינה עמו וחטא בא לידו ע"ש.

ולפי זה נלמד שבכל הדברים שמביאים לאדם שתשרה עליו שכינה וגורמים לו להיות דבוק בשכינה, או הדיבוק בשכינה לא רק מביא חיים, כנ"ל, אלא גם ניצול בזה מהחטא והיצר, דאפשר חטא בא לידו ושכינה עמו

חידושי סוגיות

בענין ספק ברכות להקל במקום מנהג לא אמרינן

[גר יהודה סי' ה']

עיון דפשיטא דלא מחינן בידיהו אם רצה לערב ולהשתתף, ויש לומר דצריך לאשמועינן דלא הוי ברכה לבטלה אף על גב דרבים פליגי ואמרי דסגי בחד" עכ"ל. ולכאורה בעי טעמא דאמאי לא ליהוי ברכה לבטלה, ובעל כרחין צריך לומר דספק ברכות להקל במקום מנהג לא אמרינן, וכל שנהגו אפילו כאחד נגד רבים שבקינן ולא מחינן בידיהו, ולפי זה הרי שמצאנו לכאורה מקור נפתח בתלמוד לכלל הגדול הזה דספק ברכות להקל במקום מנהג לא אמרינן ודוק היטב. [נדע שבחידושי הר"ן ז"ל השמיט תירוץ זה ורק הביא התירוץ השני של התוספות ז"ל].

ובס"ד ג"ל דאף רבותינו הגאונים ז"ל סבירא להו האי כללא דספק ברכות להקל במקום מנהג לא אמרינן, דהנה מצאתי לחד מן קמאי דקמאי רבינו יצחק ן גיאת ז"ל בספרו מאה שערים (ח"ב דף ס"ד) שכה כתב: "ואמר רב נטרונאי גאון ז"ל, כתבתם במקומיני כשחזורין עם האבל מן הקבר, מברכין על הכוס ברוך א"י אמ"ה מלך דיין הרחמים וכו' ומסיים ברוך מנחם לב אבלים, ברכה זו צריכה היא או לא וכו'. והשיב וכי קביעות אבילות בשתיית כוס תלוי, וברכה זו לא שמענו מעולם ואין לה זכרון בתלמוד ולא שמענו בשתי הישיבות שיש מי שאומר ברכה זו ולא שמענו מרבותינו, ואמר רב פלטוי גאון, ברכת אבלים שאתם אומרים אותה על הכוס ברוך מנחם אבלים, אנו אין מנהגנו בישיבה, ולא בבבל כלל, לאומרה כל עיקר, אבל אתם שתקנו לכם

ידוע הענין ומפורסם הדבר שעם שאנחנו נוקטים דספק ברכות להקל נגד פסקי מרן ז"ל, דהיינו דכל דמרן ז"ל פסק לברך אבל הדין שנוי במחלוקת אזי לא מברכים כי לא קבלנו פסקי מרן ז"ל גבי מילי דברכות וכדכתבו גאוני בתראי ז"ל וכדלקמן בחיבורי הנכחי (סימן ז' אות ו' ד"ה מכל), מכל מקום ספק ברכות להקל במקום מנהג לא אמרינן וכל שהמנהג לברך אזי מברכים בשופי ולא חיישינן לספק ברכות, עיין בספר שמח נפש (מערכת א' ד"ב רע"ב ד"ה אמנם, ושם ד"ג רע"א) ועוד שם (מערכת ס' ד"ה ספק ברכות להקל דס"ד ע"ב), וכדבעינן למימר לקמן בס"ד.

ונראה שלדין זה דספק ברכות להקל במקום מנהג לא אמרינן ויכול לברך, יש למצוא מקור נפתח בתלמוד ערוך במסכת עירובין (ע"ב א'), שנחלקו שם רבנן ורבי מאיר, דלרבנן או מערבין או משתתפין, ולרבי מאיר מערבין וגם משתתפין, ואמר רבי יוחנן נהגו העם כרבי מאיר, וכתבו התוספות שם (ד"ה נהגו): "נהגו העם כרבי מאיר בפרק בתרא דתענית מפרש [דנהגו העם היינו] דאורויי לא מורינן כוותיה ואי עבדינן לא מחינהו בידיהו, ואם תאמר מה מחאה שייך כאן אם מחמירין כרבי מאיר לעשות עירוב ושיתוף. ויש לומר דלא הוי ברכה לבטלה" עכ"ל. וכן הוא שם בתוספות הרא"ש ז"ל, ותוספות רבינו פרץ ז"ל, ובחידושי הריטב"א ז"ל. ובתוספת הסבר כתוב בפירוש רבינו יהונתן מלונגיל ז"ל על הלכות הרי"ף (שם דכ"א סע"ב): "ולדעת רבי יוחנן צריך

פלטוי ז"ל לא מנעום מלברך ברכה זו, דאף דנימא דלפי דעת הגאונים עצמם איסורא הוא, מכל מקום איסור ברכה שאינה צריכה אינו אלא מדרבנן וקיימא לן לא איסור דרבנן במקום מנהג שבקינן ליה וכמשנ"ת, כנלע"ד להסביר הדברים בס"ד. ולפי דרכנו למדנו מהאמור לעיל למצוא מקור נפתח מדברות קדשם של הגאונים ז"ל להך כללא דספק ברכה להקל במקום מנהג לא אמרינן ודוק.

ובאמת, רואה אני שכמעט הדבר מפורש בדברי הגאונים ז"ל עצמם במקום אחר דספק ברכות במקום מנהג לא אמרינן ויכול לברך, שהנהגה נשאלו הגאונים ז"ל בענין יום מילה דאיכלע ביום הכפורים אם יברכו על הכוס והשיבו: "אמרי רבוותא קמאי ז"ל מברך על הכוס וכו' ומניחו מוצנע עד מוצאי יום הכפורים שישתו אותו ולא רחקא מילתא ואין בכך כלום, והכי הוא מנהגא דקא עבדי אינשי וכן עמא דבר שמצניעין את הכוס ואמו של תינוק שותתהו אחר יציאת יום הכפורים, ואף על גב דאיכא למימר ליטעימיה ינוקא שלא הגיע לחינוך וטפי דטפי איכא למימר דלא צריך יין לברך עליו ביום הכפורים, מיהו הכי מנהגא, מאי אית לך למימר חיישינן שלא ישפך אין מבטלים מנהגא על כך" עכ"ל, עיין בתשובות הגאונים שבספר אוצר הגאונים ערובין (חלק התשובות מסימן פ"ד ואילך), ובספר העיטור (דיני מילה ד"ג סע"ב), ובספר שבלי הלקט (הלכות מילה סימן ד' דקפ"ח סע"א), ושור"ת הרשב"א ח"ז (סימן תקל"ו), וספר ארחות חיים ח"ב (הלכות מילה דף י"ג), וטור יורה דעה (סימן רס"ה) ע"ש.

ודברי הגאונים ז"ל צריכים ביאור וכטענת בעל העיטור שם: "ולא נהירא אטו במקום איסורא כי נהגו מנהג מי שבקינן להו, והכא

חכמים הראשונים אמרו אותה" ע"ש. [גוף תשובת רב נטרונאי ז"ל נמצאת בקובץ תשובות גאונים קדמונים (סימן ל"ה), ועיין באוצר הגאונים מועד קטן (דף מ"ג) ואילך, ואוצר הגאונים כתובות (דף ל"ג) ובמבוא לספר מתיבות (דף ט"ו) ושם נסמן ע"ש].

ולבאורה דברי רב נטרונאי גאון ז"ל ורב פלטוי גאון ז"ל תמוהים טובא וצריכים ביאור רב, אחר שברכה זו שנהגו השואלים לברך לא נזכרה בתלמוד וכעדות הגאונים עצמם, אם כן מדוע זה לא יצאו בתוקף לבטל מנהג השואלים לברך ברכה שלא נזכרה בתלמוד, ומי זוטר עון ברכה לבטלה. וכי תימא דהתם במקום השואלים נהגו לברכה, אכתי לא איתנח לן, דמה בכך, וכי נהגו במקום איסורא מי שבקינן להו אתמהא, וכאמרם בראש השנה (ט"ו ב'), ובפרט קשו דברי רב פלטוי גאון ז"ל שכתב להם שימשיכו במנהגם וכנ"ל, והלא דבר הוא.

וביאור הדברים ופתרונם נראה לי בס"ד על פי מה שבארנו בחיבורי תפארת יצחק (קונטרס המנהגים) דכל מנהג במקום איסור דרבנן ויש לו על מי לסמוך שבקינן ליה, ושם באנו בארוכה מפי ספרים וסופרים וספרים ראשונים ואחרונים, והראנו שכן הוא דעת רבים מרבתינו הראשונים וכן דעת מרן הבית יוסף (או"ח סימן של"ז סד"ה וכתב הר"ן) עש"ב. ובוזה נמצא מנוח לדברי הגאונים ז"ל, שהגאונים ז"ל סוברים שאיסור ברכה שאינה צריכה דרבנן הוא, וכדעת כל הפוסקים וכמו שנתבאר היטב בס"ד בחיבורי ברכת יעקב, ואם כן אחר שבאותו מקום של השואלים נהגו לברך ברכה זו שתקנוה להם חכמי מקומם, ובודאי מצאו לה סמך מן התלמוד וכמ"ש הט"ז או"ח (סימן מ"ו סק"ז), לפיכך הגאונים רב נטרונאי ורב

(או"ח סימן נ"א ד"ח ע"ד) שכתב לחכם אחד שרצה לפקפק במנהג ישראל וזו לשון קדשו: "ידע פרמכ"ת שלא ילעג עוד על מנהגי ישראל שנעלם טעמם ממנו כי ממקור מים חיים הם נובעים, ורגיל אני לומר כל המפקפק על נימוסינו ומנהגנו צריך בדיקה אחרינו, כי מי שתורתו אומנותו ויראת ה' חתולתו ובילדי נכרים לא יספיק ליתן לחטיא את בשרו וכו', ויעיין מר ברמ"א (סימן תר"צ) ומגן אברהם (שם סקכ"ב) כמה גדול כח המנהג שאנו מברכין בליל שני של פסח אקב"ו על אכילת מרור וביום טוב ראשון הוא רק דרבנן, ועוד שאנו סותרים עצמנו שהרי מברכים על ספירת העומר, והכל שלא לזלזל במנהג אבותינו" ע"ש, והרב המגיה ז"ל הוסיף: "ועיין בשו"ת חתם סופר (יו"ד סימן קצ"א) שכתב להוכיח דמברכין אף על מנהג גרוע ביותר" ע"ש. והארכתי בזה בס"ד בחיבורי ברכת יעקב (סימן י" עיין שם וצרף לכאן, ודוק היטב זה הנלע"ד בס"ד.

ובאמת כבר רבותינו הראשונים ז"ל לימדונו וכתבו להדיא שבמקום מנהג לא אמרינן ספק ברכות להקל ויכולים לברך וכמבואר בדברי מהר"י איסרלן ז"ל בספרו תרומת הדשן (חלק התשובות סימן ל"ד): "בפלוגתא דברכותא בברכות לא מברכים מספק אלא אם כן ידענא דנהוג עלמא לברך", ועיין שו"ת מהר"י ברונא (סימן כ"ג וסימן ס"ד) עש"ה, וכן כתב בשו"ת מהרי"ק ז"ל (שורש ט') וכנ"ל, וכן כתב הרדב"ז והובא בספר זכור לאברהם ח"א (מערכת ס'), ולגאון קדמון רבי שמואל חיון ז"ל נכד מהרשד"ם ז"ל בספרו שו"ת בני שמואל (סימן מ"ב בסופו ממש) ראיתי שכתב: "נקטינן דבכל הברכות כדברי המיקל חוץ מברכת המזון וברכה מעין שלש, אם לא שיש מנהג אז יאמרו הפוסקים להיפך" עכ"ל.

הא איכא איסורא כיון דמשתעי ביני וביני מקמי דלטעום בעי ברוכי ברכה אחרייתא, דהא קמייתא ברכה שאינה צריכה ועובר משום לא תשא, ומסתברא לן דביום הכפורים ובתשעה באב לא מברכינן אכסא כלל ועבדינן כדוכתא דלא שכיח להו חמרא" עכ"ל. ובאמת לכאורה דברי רבותינו הגאונים ז"ל לית להו פתור דמהו זה שאמרו שכך נהגו שביום הכפורים מברכים על הכוס ובמוצאי יום הכפורים אמו של הנימול שותה אותו, וזה פלא. נוגם את דברי בעל העיטור ז"ל יש להבין מדוע תלה בזה שדברו בין הברכה לשתיה, ותיפוק ליה משום ההפסק הרב והגדול מזמן הברכה עד שתייתו ועיין למרן ז"ל בבית יוסף ושלחן ערוך או"ח (סימן ק"מ וסימן קס"ז וסימן ר"ו) ובנושאי כלי השלחן ערוך שם, ועיין שדי חמד (אסיפת דינים מערכת ה' כלל ט'), ושו"ת עצמדי אש (סימן ב' אות ט'), ושו"ת שואל ומשיב מאוזו (או"ח סימן כ"ב) וי"ל, והשווה לדברי בעל העיטור איך שהביאם בספר ארחות חיים (שם) ודוק היטב].

אבל עם דברינו האמורים כאן מצאנו טעם כעיקר לדברי הגאונים ז"ל דהם לטעמייהו אזלי דאיסור ברכה שאינה צריכה אינו אלא מדרבנן וכדכתיבנא לעיל וכן בחיבורי ברכת יעקב (סימן ד' וה') בארוכה בטענות ממרקות וחלוטות בס"ד, ואינה נמי סבירה להו דמנהג שיש בו איסור דרבנן שבקינן ליה וכדעת רבים מן הראשונים ז"ל וכמו שכתבנו בחיבורי תפארת יצחק (קונטרס תורת המנהגים) עש"ב, ולטעמייהו אזלי דספק ברכות להקל במקום מנהג לא אמרינן "וכבר כתב בשו"ת מהרי"ק (שורש ט') דמנהג עוקר חשש ברכה לבטלה" כלשון הגאון תבואות שור (סימן כ"ח סוף אות ד'), ולכן שבקו הגאונים ז"ל למנהג ולא בטלוהו, וצא וראה לרבן של ישראל רבינו החתם סופר זצ"ל בתשובותיו

כל בעלי ההוראה לפסוק דבמקום מנהג לא אמרינן ספק ברכות להקל וכמו שכתב הט"ז או"ח (סימן מ"ו) ובשו"ת רב פעלים ח"ב (או"ח סימן ז') ע"ש "עכ"ל, ומו"ז הגז"ל בספרו היקר כף החיים חוזר על כלל זה פעמים רבות ולדרוגמא אציין שכן כתב שם (סימן ד' אות נ"א, סימן ז' אות ב', סימן י"ד אות י"ד ואות כ', סימן י"ז אות ד', סימן כ"ב אות ו', סימן מ"ז אות כ"ו ול"ה, סימן קכ"ח אות אות כ' ואות רס"ח, סימן קל"ט אות ט"ו, סימן קנ"ח אות ז', סימן קנ"ט אות צ"ה, סימן קס"ח אות קכ"ב, סימן קע"ד אות ג', סימן קצ"ע אות ט', סימן ר"ב אות ק"ב, סימן ר"ח אות ט"ל, ואות מ"ט, סימן רט"ו אות ל"ג, סימן רי"ט אות ב' עש"ה, ואות י"א ואות ל"ח ואות נ"ב, [סימן רס"ג אות כ"ג], סימן תכ"ב אות ל"ו, סימן תפ"ז אות כ"ב, סימן תפ"ט אות פ"ח, סימן תקנ"ד אות א', סימן תקנ"ו אות ה', סימן תקנ"ח אות ט"ו, סימן תר"י אות י"ב, סימן תרמ"ה אות ס"ג, וסימן תרמ"ח אות י"ט) ועוד הרבה. ועיין בחבורי יד סופר ח"א (סימן פ"ח ד"י ע"ב) ואכמ"ל.

ובן כתבו שאר גאוני ארץ ישראל עיין לרבינו החח"מ ז"ל בספרו המופלא שדי חמד אסיפת דינים (מערכת ברכות סימן א' אות י"ח סק"ו) ושם נסמן, ושו"ת מכתב לחזקיהו או"ח (סימן ג' דט"ו ע"ב, וסימן י' דמ"ב ע"ג, ודמ"ח ע"ב), ועיין שדי חמד מערכת בין המצרים (סימן ב' אות ו').
וכן כתב הגאון רבי אליהו מני ז"ל בזכרונות אליהו או"ח (מערכת ש' אות ד' דף קי"ב), ושם חלק י"ד (מערכת ח' אות ו' דף כ"א). וגם הגאון רבי יוסף ידיד הלוי ז"ל אבי"ד בירושלם ת"ו בספרו ברכת יוסף ח"א (אות א' סימן ג' דף ג') כתב משם כמה פוסקים כן דספק ברכות במקום מנהג לא אמרינן ושכן תפסו כל האחרונים וכן פשטה ההוראה ע"ש, ושם בברכת יוסף ח"א (סימן נ"א דף ק"ס) כתב: "ואחר שהעיד בנו שכך המנהג מה נשאר עוד

וראה נא ראה לגאון המובהק בהוראה על תבואות שור ז"ל שעם שהיה מחמיר בברכות וכמבואר לו שם (סימן כ"ח סוף אות ל"ו) שכתב: "ולענין ברכה אף על גב דאינן להרהר אחרי דברי הגאונים שרוב דברי הגאונים דברי קבלה והם ידעי שפיר טפי וכו', מכל מקום הואיל ואינן הברכות מעכבות נראה לי עיקר כדברי הלבוש ואינן לברך" עכת"ד, ועם כל זה כתב בתבואות שור (שם סימן כ"ח סוף אות ד') הואיל ודעת רש"י והרמב"ם כן ולא מצינו מי שחלוק בהדיא פשוט דהכי נקטינן שיברך וכל שכן שבמנהגים ישנים העידו כן ואמרינן בירושלמי כל מקום שהלכה רופפת בידך הלך אחר המנהג וכן כתב מהרי"ק (שורש ט') דמנהג עוקר חשש ברכה לבטלה", הרי דבמילי דברכות עם שלא סמך על דברי הגאונים שדבריהם דברי קבלה שיברכו, מכל מקום פסק במקום שנהגו לברך יברכו ודוק היטב.

ואבן הוא פשוט וברור בכל ספרי ההוראה שכל שיש מנהג לברך תו לא חיישינן לברכה לבטלה אלא מברכין, וכמו שכתב הגאון רבי חיים פאלאג'י בספרו משא חיים (חלק המנהגים מערכת ב' אות כ"ה): "במחלוקת הפוסקים בברכות דקיימא לן ספק ברכות להקל, היכא שיש מנהג לברך המנהג עיקר ואינן אומרים בזה ספק ברכות להקל" ועיין בכל ציוניו שם, ועוד עיין לו בספרו שו"ת לב חיים ח"ב (סימן קמ"ב וסימן קנ"ט), ובספרו שו"ת נשמת כל חי (י"ד סימן ס"ד), ובספרו מועד לכל חי (סימן י' אות מ"ח) ע"ש. וכן כתב בפשיטות גם שארי הגאון מוה"ר רבי יוסף חיים בשו"ת רב פעלים ח"ב (פ"ס ז') ובספרו בן איש חי (ש"א פרשת לך לך אות ט"ו, ופרשת צו אות ט"ו) ע"ש.

ומו"ז הגאון ז"ל בספרו כף החיים או"ח (סימן י"ז אות ב') כתב: "וכן המנהג פשוט אצל

הלכה למשה מהדורה בתרא (מערכת ס' כלל י"א),
 וכן כתב מר בריה הגאון מהרא"ך ז"ל בשו"ת
 אוהב משפט או"ח (סימן ח' ד"ב ע"א), וכן כתב
 הגאון הגדול רבי מצליח מאזוז זצוק"ל הי"ד
 בשו"ת איש מצליח ח"א (סימן ט"ו דס"א ע"א)
 ע"ש.

שוב בא לידי ספרו של הגאון רבי יעקב
 ארוגיאיטי ז"ל רבה של קושטא הנקרא
 בשם זכר עשות וראיתי שם (מערכת ס' כלל ט"ז)
 שהאריך בציונים בזה ואביא מה שלא נזכר
 לעיל, וכה ציין בזה לספר זכור לאברהם ח"א
 (דף י"ט ע"א), ובספרו שו"ת חסד לאברהם (סימן
 י"ח), ברך את אברהם הלכות מילה (סימן ע"ז ס"ו
 אות י"ח, סימן צ"א אות י"ב ודף ק"כ), טהרת המים
 (מערכת ס' כלל ט') ובשירי טהרה (מערכת ס' כלל
 מ"א), ועוד שם (מערכת ב' כלל ע"ד, ועוד שם
 (מערכת ע' כלל מ' ד"ה אך דקב"ד ע"ד), שו"ת משה
 האיש (סימן כ"ב אות ז'), ועיין בדבריו שם. ועוד
 עיין שמן למאור (סימן רכ"ה ס"ב סד"ה רמ"א דל"ד
 סע"א), שו"ת שמש צדקה או"ח (סימן י"ד סד"ה
 אמת דכ"ו סע"ד), אות אמת (דף ק"ח ע"א).

אחר כל המבואר כאן שספק ברכות להקל
 במקום מנהג לא אמרינן, צריך אני
 להביין דברות קדשו של מרן ז"ל, דהנה בבית
 יוסף או"ח (סימן מ"ו ד"ה וכל הברכות) הביא מרן
 ז"ל מחלוקתן של רבותינו הראשונים אם
 ברכות השחר נתקנו על מנהגו של עולם או
 לפי הנאת האדם וכה כתב: "והר"ן (פרק קמא
 דפסחים) כתב סדר הברכות הללו שמברכין
 בשחרית בבית הכנסת ברכות השבח הן על
 מנהגו של עולם, ואפילו לא שמע שכוי מברך
 עליו, וכן בכלם ומנהגם של ישראל תורה הוא
 כך כתב הרמב"ן בלקוטיו, אבל הרמב"ם כתב
 שכל ברכה מהן שלא נתחייב בה אינו מברך
 אותה וזה שנהגו לברך ברכות אלו כולם בבית

צורך בזה לקיום המנהג, והרי ידוע כשנחלקו
 הפוסקים אם יברך או לא ונהגו העם שמברכין
 כאותו פוסק שסובר כך, אין זה בכלל ספק
 ברכות להקל וכמו שכתב הרב זכור לאברהם
 (ח"א מערכת ב' אות ס' ד"ח ע"ב), וכלל זה מוסכם
 מכל הפוסקים דבמקום מנהג לא נאמר דספק
 ברכות להקל ולא נמצא בזה שום פוסק
 שהוצרך לתת טעם למנהג וכו' עש"ב, וחזר על
 זאת פעמים הרבה בחיבורי קדשו עיין בספרו
 שו"ת ימי יוסף בתרא או"ח (סימן ו' דף כ' ד"ה
 איך, ושם ס"ס כ"ג), ועוד שם בתשובות הנוספות
 בסוף הספר (ס"ס ד'), וכן כתב עוד בספרו ברכת
 יוסף ח"א כן כתב בפתח השער, ושם סימן א'
 דף ג', וס"ס ז' וסימן י"א וסימן י"ג דף ט"ז,
 וסימן ט"ו דף י"ז ודף י"ח ודף כ"ח ודף ל',
 וסימן י"ח דף ס"ח, וס"ס כ"ב וסימן ל' וס"ס
 מ"ד דף ק"מ, וסימן נ"א דף ק"ס, וס"ס ס"ז,
 סימן ס"ט דף רפ"ג), ובספרו ברכת יוסף ח"ג
 (ס"ס ה' דף מ"א, וסימן ל"ב דף ר"ח) ע"ש.

ובך נקטו לדבר פשוט גאוני תונס וג'רבה עיין
 לגאון מהרמ"ז ז"ל בשו"ת ויאמר משה
 או"ח (סימן כ"א), והגאון מהרמ"ך ז"ל בספרו
 ברית כהונה או"ח (מערכת ס' כלל ב') כתב:
 "היכא דיש מנהג אין לומר ספק ברכות להקל
 וכמו שכתב הרב כף החיים ושאר האחרונים
 ז"ל בכמה מקומות, וכן אנחנו נוהגים להורות
 תמיד", וכן כתב הגאון מהרמ"ך ז"ל בשו"ת
 שואל ונשאל ח"ב (או"ח סימן ג' ד"ה תשובה, סימן
 כ"ט ד"ה ועוד, וסימן ל' וס"ס מ"ט), ושם ח"ג סימן
 (צ"ה וסימן קצ"ה), ושם ח"ד (יו"ד סימן ז' דף נ"ח),
 ובספרו ברית כהונה (מערכת י' אות א', ומערכת ע'
 אות ד', ומערכת ר' אות ד'), ושם חלק יו"ד (מערכת
 מ' אות י"ט) ועיין לו בשו"ת שואל ונשאל ח"ב
 (או"ח סימן ל' וס"ס מ"ט), ובספרו הלכה למשה
 מהדורה בתרא (מערכת ס' כלל י"א), ובספרו

בשם ומלכות וכדכתב בשולחן ערוך (סימן מ"ו) דלעיל ועוד בכמה מקומות, ואכן כן פסק הרדב"ז בתשובותיו (סימן תרמ"ב) דלא יבדיל ושב ואל תעשה עדיף.

ולתריץ ולומר דאחר שדעת רוב הפוסקים שמבדיל בברכה, שהרי מלבד הראשונים שהבאנו לעיל שפסקו דמבדיל כך סוברים גם התוספות, והסמ"ג, והרוקח, והגהות מרדכי, והר"ן, והארחות חיים, והכלבו, וכמו שהביאם הגאון ערך השלחן או"ח (שם אות ב'), ויש להוסיף שכך דעת הרב המאירי תענית (ל' ב'), והשבלי הלקט (סימן רס"ח), [ומשם בספר תניא רבתי (סימן נ"ט)], ע"ש, לכך פסק מרן ז"ל דיבדיל בברכה ולא חשש לסברת מיעוט הפוסקים הסוברים דלא יבדיל כלל, וכן כתב להדיא הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בשו"ת לב חיים ח"ב (ס"ס קנ"ט) ע"ש, אינו נראה וכמו שביארנו לעיל (סימן ד') בארוכה ע"ש.

אבל טעמו של דבר מבואר בבית יוסף או"ח (סימן תקנ"ו) דהמעייין שם יראה דטעמו של מרן ז"ל מדוע פסק דתשעה באב שחל בשבת מבדיל עם ברכה, הוא משום המנהג, שהרי כך כתב: "דברי בה"ג [דיבדיל] וטענות הרמב"ן (כצ"ל) עליו והכרעת הרא"ש הכל כתוב באורך בפסקיו סוף תענית ולא ראיתי להאריך בו וכתב הרא"ש שנהגו העם כדברי בה"ג וכן כתב הסמ"ג והכי נקטינן" עכ"ל, הרי מבואר להדיא טעם הכרעת מרן ז"ל והוא משום שכן נהגו העם, ובעל כרחין היינו משום דספק ברכות להקל במקום מנהג לא אמרינן, אלא שלפי זה לכאורה דברי מרן ז"ל סותרים זה לזה שכאן משום שנהגו העם פסק דיברכו, ואילו בסימן מ"ו על אף שידע מרן ז"ל שמנהג ישראל לברך כל ברכות השחר אף על שלא

הכנסת בין נתחייבו בהם בין לא נתחייבו טעות הוא בידם עד כאן לשון הר"ן ז"ל, וכיון דאיכא פלוגתא במילתא אין לברך ברכה אלא אם כן נתחייב בה, ונראה לי שטוב לאומרה בלא הזכרת השם" עד כאן דברי קדשו של מרן ז"ל. ורמ"א ז"ל בדרכי משה (שם אות ד') כתב: "ול"י נראה דאל ישנה אדם מן המנהג". והיינו שיברכו ברכות השחר אף אם לא נתחייבו בהן ע"ש.

ולתאמור שספק ברכות להקל במקום מנהג לא אמרינן, והוא מוסכם מהגאונים והראשונים ושרשו נפתח אלי ים התלמוד וכמו שביארנו בס"ד, יש להבין דברי מרן ז"ל מדוע פסק דיברך ברכות השחר רק אם נתחייב בהן, אחר שהן הרמב"ם והן הרמב"ן מעידים בפה מלא שנהגו ישראל לברכן אף אם לא נתחייבו בהן, ומרן ז"ל בבית יוסף (שם לעיל מינה) הוסיף שכן הנהיגו הגאונים רב נטורנאי ורב עמרם ושאר הגאונים ע"ש, ואם כן מה בכך שיש מחלוקת בדבר ומה יש לנו לחוש לספק ברכות אחר שנהגו ישראל לברך, ובאמת היינו טעמא דרבינו הרמ"א ז"ל פסק דיברכו ואל ישנה מן המנהג וצ"ע.

ועוד יש לי לעיין ולהעיר בענין זה, והוא דהנה מרן ז"ל בשולחן ערוך או"ח (סימן תקנ"ו סעיף א') פסק: "ליל תשעה באב שחל באחד בשבת וכו', ובליל תשעה באב מבדיל על הכוס" וכו', וידוע שהיא מחלוקת ראשונים גדולה, שאכן כך דעת בעל הלכות גדולות ורב נטורנאי גאון ורב עמרם גאון והרא"ש, ולעומתם הרמב"ן והרשב"א והרא"ה והריטב"א ז"ל סוברים דכיון דאידיחי אידיחי ואין לו להבדיל כלל במוצאי תשעה באב, ואחר שכן יש לתמוה מדוע מרן ז"ל לא חשש לספק ברכות והיה לו לומר שיבדיל בלא ברכה

נתחייבו בהן (וכדכתבו והעידו הרמב"ם והרמב"ן)
פסק שלא יברכו וצ"ע.

ואין לתרץ ולומר דכאן בהבדלה אחר שרוב הפוסקים סוברים דיברך ובצירוף שכן נהגו העם, לכן פסק מרן ז"ל לברך ברכת ההבדלה, דהא ליתא, שהרי גם בברכות השחר רוב הפוסקים סוברים דנתקנו על מנהגו של עולם ויש לברכן אף אם לא נתחייב בהן (ודלא כרמב"ם) וכך נהגו העם, ואף על פי כן פסק מרן ז"ל שלא יברכו. וצריך לדחוק ולומר דאף מרן ז"ל מודה דספק ברכות להקל במקום מנהג לא אמרינן, ומה שמרן ז"ל פסק שלא יברכו ברכות השחר בשם ומלכות קאי רק על אותם מקומות שלא נתברר מנהגם, ועל זה פסק דאחר שיש מחלוקת בדבר אל יברכו, אבל אין הכי נמי אף מרן ז"ל מודה דבאותן קהילות שנהגו לברך ימשיכו לברך, וכדכתב בהקדמתו לבית יוסף וצ"ע. ונתמנהיג על עצמי שכעת לפום ריהטא

לא ראיתי מי שעמד בכל זה].

ואנב יש לעיין אם לא שמעינן מכלל גדול זה שספק ברכות להקל במקום מנהג לא אמרינן, דאיסור ברכה שאינה צריכה אינו אלא מדרבנן, דהא אי נימא דאיסור ברכה שאינה צריכה מן התורה הוא, אטו אי נהגו בכך שבקינן להו, כתמיהת התלמוד בראש השנה (ט"ו ב') ע"ש, ואנן קיימא לן דרק באיסור דרבנן אם נהגו שבקינן להו ואמרינן מנהג עוקר הלכה כמפורש בדברי רבותינו הראשונים ז"ל שהבאתי בקונטרס תורת המנהגות בסוף חיבורי תפארת יצחק, וביחיבורי ברכת יעקב (ראה לפי המפתחות) ועיין בה.

מסקנה להלכה: ספק ברכות להקל במקום מנהג לא אמרינן וכחכרעת כל גדולי רבותינו ז"ל והכי מורינן בי מדרשא וכן המנהג פשוט אצל כל בעלי ההוראה לפסוק דבמקום מנהג לא אמרינן ספק ברכות להקל, ועיקר.

הלימוד בחוברת זו מוקדש לעילוי נשמת

מסעודה בת חסיבה	אליהו מאיר בן סימי	יפה בת עליה
שמעון בן עליה	יוסף בן אסתר	פיבי בת חסיבה
מסעוד בן אסתר	סימי בת חנה	מרגלית בת סימי
יצחק שלום בן צ'לחה חנה	שולמית בת כחילה רחל	יעקב בן עליה
תנצב"ה		